

Makale Künyesi (Araştırma): Gökçeli, K. (2022). Hz. Peygamber'i Nâbî'nin dilinden okumak ve şiirlerinde geçen Esmâ-i Nebî'ye epitet kavramı açısından bakmak. *Çukurova Üniversitesi Türkoloji Araştırmaları Dergisi*, 7(2), 875-917.

<https://doi.org/10.32321/cutad.1103867>

HZ. PEYGAMBER'İ NÂBÎ'NİN DİLİNDEN OKUMAK VE ŞİİRLERİNDE GEÇEN ESMÂ-İ NEBÎ'YE EPİTET KAVRAMI AÇISINDAN BAKMAK¹

Kevser GÖKÇELİ²

ÖZET

Hız. Peygamber, Türklerin Müslüman olduktan sonra yazdıkları dinî ve tasavvufî eserlerde olduğu kadar, konusu doğrudan din ve tasavvuf olmayan eserlerde de sıklıkla saygı, sevgi ve özlemle anılmıştır. Bu denli yaygın biçimde kendisinden bahsedilen Hz. Peygamber'in öne çıkarılan vasıflarının tespiti, Müslüman Türk şairlerinin gönlü dünyasında ve zihinlerindeki Peygamber tasavvurunu belirlemede önemli bir kaynak olarak öngörülmüştür.

17. yüzyılda hikmet geleneğinin temsilcisi olan Nâbî, bu makalenin araştırma konusu açısından, yaşadığı dönem için iyi bir örnek olarak varsayılmış; onun manzum ve mensur eserlerinde yer alan Hz. Peygamber ve O'nun vasıfları taranarak tespit edilmeye çalışılmıştır. Elde edilen onlarca sıfat, esmâ-i Nebî metinlerindeki isimlerle benzeşen ve benzeşmeyen yönleriyle karşılaştırılmış, son yıllarda halk edebiyatında kullanılan "epitet" kavramıyla açıklanıp açıklanamayacağı tartışılmıştır.

Sonuçta, önemli bir Osmanlı şairinin eserlerinden çıkarılan Peygamberimizin sıfatları ile Osmanlı toplumunun geçmişten o tarihlere kadar getirdiği Peygamber tasavvuru olabildiğince derli toplu biçimde ortaya çıkarılmaya çalışılmıştır.

Anahtar kelimeler: Nâbî, Hz. Peygamber, hikmet, 17. yüzyıl, epitet.

¹ Bu makale, Türk İslâm Edebiyatı alanında, Prof. Dr. Nuran Öztürk danışmanlığında 2020 yılında tamamlanan "Nâbî'nin Şiirlerinde Hz. Peygamber'in Vasıfları" başlıklı yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

² Çukurova Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi Türk İslâm Edebiyatı Ana Bilim Dalı Yüksek Lisans Öğrencisi. birkentoryogunu@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0001-5201-6133>

**READING THE PROPHET FROM THE LANGUAGE
OF NÂBÎ AND LOOKING AT ASMA-I NABI WHICH
APPEARS IN HIS POEMS, FROM THE POINT OF
VIEW OF THE CONCEPT OF EPITHE**

ABSTRACT

Prophet Muhammad was often remembered with respect, love and longing in religious and Sufi works written by Turks after they became Muslims, as well as in works whose subject matter was not directly religious and mystical. The identification of the highlighted qualities of the Prophet Muhammad, who is so widely mentioned, has been envisaged as a very important source in determining the conception of the Prophet in the hearts and minds of Muslim Turkish poets.

Nâbî, who was an important representative of the wisdom tradition in the 17th century, was assumed as a good example in this regard; The Prophet and His attributes in the verse and mensur works were determined by scanning. The dozens of adjectives obtained were compared with the similarities and dissimilarities with the names in the esmâ-i Nabî texts, and it was discussed whether they could be explained by the concept of "epithet" used in folk literature in recent years.

As a result, the titles of our Prophet, which were extracted from the works of an important Ottoman poet, and the vision of the Prophet brought by the Ottoman society from the past to those dates were tried to be revealed as neatly as possible.

Keywords: Nâbî, Prophet Muhammad, wisdom, 17th century, epithet.

GİRİŞ

İslamiyet'in kabulünün ardından yaşanan değişim sürecinden etkilenenler arasında edebiyat sahası önemli bir yer tutmaktadır. Dinin nüfuzuyla oluşan edebiyatta aşk unsuru, Hz. Peygamber'in varlığıyla anlam bulmuştur.

Gerek halka daha yakın olan mutasavvıf şairler, gerekse dönemlerinin cemiyet hayatına ayna olan divan şairleri, "sevgili" hitabına en lâyık insan olarak gördükleri Hz. Peygamber'e, farklı nazım biçimlerinde ve birbiriyle yarışan muhtevada na'lar kaleme almışlardır. Hikemî şiirin 17. yüzyıldaki temsilcisi olan Nâbî de bu şairlerden biridir.

Nitel bir araştırma olan bu çalışmada, Nâbî'nin eserlerinde yer alan bütün şiirleri taranarak elde edilen bulgular ışığında, Hz. Peygamber'in vasıflarından hangilerinin, nasıl ifade edildiği ortaya

konmaya çalışılacaktır. Bu alanda, Nâbî'nin bütün şiirlerini kapsayan böylesi bir çalışmaya rastlanmamıştır.³ Bu yüzden yapılan bu tarama ve tasnifin dönemin Peygamber tasavvurunun tespitinde sahaya katkısının olacağı düşünülmektedir.

Nâbî'nin eserleri incelendiğinde⁴, siyer türünde Zeyl-i Siyer-i Nebevî'yi; Mi'râciyye türünde Hayrâbâd isimli eserin bir bölümünü; kırk hadis türünde Tercüme-i Hadîs-i Erba'ın adlı eserini; na't türünde Nâbî Dîvânı, Hayrî-nâme, Hayrâbâd, Sûr-nâme, ve Münşeât'ta Hz. Peygamber'le ilgili çok sayıda şiiri kaleme aldığı görülmektedir. Makalede bu eserlerin tamamının manzum olan bölümleri değerlendirmeye alınmıştır. Ancak Fetihnâme-i Kamanîçe isimli eserde yer alan sadece bir beyit konuyla ilgili görülmüştür.⁵ Farsça Dîvançe'sinde Hz. Peygamber'e ithafen yazıldığı kanaatine varılan şiir ise bulunamamıştır.⁶

³ Bu konuda rastlanan en kapsamlı çalışma Ekrem Bektaş'ın "Nâbî'nin Şiirlerinde Hz. Muhammed Sevğisi" adlı sempozyum bildirisidir. Bildiride sadece Nâbî Dîvânı ele alınmış, eserdeki na't sayısının yedi olduğu belirtilmiştir (Bektaş, 2007, s. 359-371). Ancak, yapılan tarama sonucunda bu sayıdan daha fazla na'tın olduğu tespit edilmiştir (Kasîde-1, 3, 4 ve 29; Mesnevî-1 ve 7; Gazel-101, 370, 374, 472, 537, 655 ve 659; Kıta'at-13, Rubâ'i-156 ve 175; el-Metâli-1, el-Müfredât-31, 49). Bir başka çalışma, Mahmut Kaplan'ın "Klasik Türk Şiirinde Hz. Muhammed" adıyla 2010 yılında basılmış kitabıdır. Kaplan, kitabında "Nâbî: Menkıbesiyle Yaşayan Şiir" başlığı altında, şairin sadece 655. gazelini ele almıştır (Kaplan, 2010, s. 94-97). Konuyla ilgili diğer çalışma, Vesile Albayrak Sak'ın "Nâbî'nin Hayriyye'sinde Hz. Peygamber" adlı makalesidir. Makalenin adından da anlaşılacağı üzere konu kapsamı sadece Hayriyye isimli eserdeki na'ttır (Sak, 2015, s. 584-598). Konu başlıkları açısından en yakın çalışma ise, Emine Yeniterzi'nin "Nâbî Dîvânı'ndaki İlk Nâ't-i Şerif" başlıklı sempozyum bildirisidir. Bu bildiride şairin sadece Dîvan'da yer alan ikinci kasidesi ele alınmıştır. (Yeniterzi, 2014, s. 119-143)

⁴Tarama yaparken kullanılan kaynaklar şunlardır: Altunmeral, Mehmet, *Nâbî'nin Zeyl-i Siyer-i Veysi'si* (İnceleme-metin); Bilkan, A. F., *Nâbî Dîvânı I-II*; İskender Pala, *Hayrî-nâme*; Levend, Ağâh Sırrı, *Nâbî'nin Sâr-nâme'si*; Bektaş, Ekrem, *Nâbî'nin Kırk Hadis Tercümesi*; Coşkun, Menderes, *Manzum ve Mensur Osmanlı Hac Seyahatnameleri ve Nâbî'nin Tuhfetü'l-Harameyn'i*; Karakaş, Mahmut, *Tuhfetü'l-Harameyn*; Öztürk, Mustafa, *Münşe'ât-ı Nâbî (İnceleme-Tenkilî Metin) ve Münşe'ât-ı Nâbî'de XVII. Yüzyıl Yansımaları*, Doktora Tezi; Türkdoğan, Melike Gökcan- Koç, Hamza, *Nâbî Hayrâbâd*; Ördök, Şerife, *Nâbî'nin Farsça Dîvançesi, İnceleme-Türkçeye Çeviri -Tenkilî Metin*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi).

⁵ Nâbî'nin aynı zamanda Dîvan'da da yer alan Kamanîçe Kalesi'nin ebced hesabıyla tarihini yazdığı beyit şöyledir:

Târihîni felekde melek yazdı Nâbiyâ

Düddi kamançe hısnına nûr-ı Muhammedî (D/T.20/7)

⁶ Şerife Ördök'in, 2012 yılında "Nâbî'nin Farsça Dîvançesi: İnceleme-Türkçeye çeviri-tenkilî metin" adlı hazırladığı yüksek lisans tezinde, "Nâbî'nin Farsça

Beyit ve kıtaların hangi esere ait olduğu bilgisi, parantez içinde, sırasıyla eser adının kısaltması, varsa şiirin biçim ve numarası, kaçınıcı beyit ya da sayfa olduğu belirtilmiştir. Tuhfetü'l Haremeyn'den seçilen örnek şiirlerden Farsça olanların, anlamları dipnotta verilerek suretiyle çeviri yazısı yer almaktadır.⁷ Zeyl-i Siyer-i Nebevî'de yer alan Arapça ve Farsça şiirlerin kaynaklarda çeviri yazısı olmayanların sadece anlamlarına kaynak tezde yer aldığı sayfa numarası belirtilerek yer verilmiştir.⁸ Konularına göre beyitlerin tamamını almak, makalenin sınırlılığı açısından mümkün değildir. Gerek duyulması hâlinde alt başlıklarda yer verilen bütün beyitlere makalenin üretildiği tezden ulaşılabilecektir.

Araştırma iki bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde, Nâbî'nin şiirlerinde Hz. Peygamber'e aşkının yansımaları olarak dile getirdiği vasıflar; beşerî ve ilâhî yönü olarak iki ana başlık altında ele alınacaktır. Bunların alt başlıklarında ise, kısa açıklamaların ardından örnek beyitlerin eşliğinde konunun çeşitli yönlerine yer verilecektir. Hz. Peygamber'le ilgili olan bütün beyitler taranmış, sadece kişisel özellikleri ya da risaletiyle sınırlı kalınmayıp, çevresi, ailesi, savaşları gibi hususlar da vasıf kapsamına dâhil edilmiştir. İkinci bölümde, kaynak eserlerde yapılan tarama ve tespitten yola çıkılarak esmâ-i Nebî üzerinde durulup, şiirlerde yer alan Hz. Peygamber'i niteleyen isim ve sıfatlar, epitet kavramıyla birlikte değerlendirilecektir.

İslami literatürde esmâ-i Nebî kavramıyla, "Hz. Peygamber'in ezeli ve ebedî üstünlükleri, hidayeti, rahmeti, şefaati, Cenab-ı Hakk'ın huzurundaki özel yeri, her yönden seçkinliği, ümmetinin gözündeki değeri ve O'na duyulan sevgi ve hürmeti dile getiren" isim ve sıfatlar ifade edilir (Yeniterzi, 2006, s. 1). Sadece Hz. Peygamber'e ait olan isim ve sıfatlar, ilk kaynak olarak Kur'an ve hadislerden yola çıkılarak yazılmıştır. Esmâ-i Nebî başka bir varlık için kullanılmayan söz ve

Divânçesi'nde 2. gazelin kinayeli olarak Hz. Peygamber'in övgüsünü içerdği hissedilir. Türkçe Divân'nda da 2. kaside Hz. Muhammed'e övgüler içermektedir" denilmektedir. Şiirlerinde Hz. Peygamber'den şefaat dileyen, O'nu açıkça öven Nâbî'nin, Farsça Divânçe'deki 2. gazelde kinayeli olarak övmesinin mantıklı olmadığı düşünülmektedir. Gazelin ilk beyti şöyledir:

Zihî visâl-i tu sermâye bahş gülşenhâ

Şeb-i firâk siyeh rûzter zi-gülhanhâ

⁷ Dipnotlarda verilen tercümeleler Mahmut Karakaş'ın "Tuhfetü'l-Haremeyn: Haremeyn Armağani" adlı eserinden alınmıştır.

⁸ Eserdeki Arapça ve Farsça manzum bölümlerin Türkçe anlamları, Mehmet Altunmeral'in 2015 yılında hazırladığı "Nâbî'nin Zeyl-i Siyer-i Veysî'si (İnceleme-metin)" adlı doktora tezinden alınmıştır. Bu makalede eserdeki manzum bölümlere parantez içinde eser adının kısaltması ve beytin yer aldığı sayfa numarası belirtilerek yer verilmiştir.

söz öbekleridir. Esasen, O’nun her bir isminin mana derinliği müstakil bir eser hüviyetindedir. O isimler zikredildiğinde akla Hz. Peygamber’den başkası gelemaz. Dolayısıyla esmâ-i Nebî’nin bu hususiyeti göz önünde bulundurularak, son yıllarda akademinin dilindeki terimlerden biri olan epitet ile daha derli toplu biçimde verilebilecektir. Bu yüzden sözlü gelenek ürünlerinde, kahramanın estetik özelliklerini ifade yahut herhangi bir varlığın rengini, hacmini, kısacası güzelliğini veya çirkinliğini yansıtmak için o kahramana ya da varlığı nitelleyen öğelere karşılık kullanılan epitet teriminin (Bekki, 2012, s. 203) Peygamberimizin esması ve sıfatları için de kullanılabilceği düşünölmüştür. Çünkü epitet, niteliği isimle bağlantılı olan olayı, minicik bir biçim içinde anlatır (Başgöz; 1998, s. 23). Epitet gibi esmâ-i Nebî de Hz. Peygamber’in niteliklerini kısa biçimde ifade eder.

NÂBÎ’NİN HZ. PEYGAMBER AŞKI

Nâbî, Hz. Peygamber’e karşı öyle derin özlem, sevgi ve hüremet taşır ki, bunu yazdığı -eserlerin nerdeyse tamamında yer verdiği- şiirlerde okumak mümkündür. Nâbî Dîvânı’nda yer alan, “bu”, “el-vedâ”, Yâ Resûlallâh”, “Yâ Muhammed-i Arabî” redifli gazelleri; Kasîde I, “Kasîde-beçe”, Mesnevî I⁹, Mesnevî VII ve diğere beyit ve kıt’aları; Hayrî-nâme’deki na’t ve nasihatleri, Hayrâbâd’daki na’t ve Mî’râciyye’si, iki zeylinde yer alan cümle ve şiirleri, Tuhfetü’l-Harameyn’deki coşkulu ifadeleri okunduğunda ondaki Peygamber aşkının ne denli güçlü olduğu rahatlıkla görölecektir.

Nâbî için, Hz. Peygamber’i öven kalem, övgünün yazıldığı kâğıt ne büyük saadete erişmiştir. Her kaleme, kâğıda böyle şerefe nasip olmaz:

*Şimden girü hâme-i sebûk-bâl
İtsün ser-i râh-ı na’t’e rû-mâl*

*Ey hâme başunda devletün var
Kim hizmet-i na’t’e himmetün var*

*Ey safha ne sâha-i safâsın
Kim dâmen-i na’t’e çehre-sâsın (HA./78-80)*

Nâbî’ye göre, bu dünya çilehânedir. İnsanın çektiği zahmet, içine düştüğü zulmet dayanılmaz bir hâl aldığında hem bu dünyada hem ahirette tek teselli, dayanak, Hz. Peygamber’dir:

Zuhûr-ı afv-ı atâ-bahş-ı cürm-püşundur

⁹ Bu şiir Münşeât-ı Nâbî’de “Na’t-ı Şerif İnest” başlığı altında da yer almaktadır (Öztürk, 2015, s. 449-458).

Metâlib-i fukarâ yâ Muhammed-i Arabî (D/K.3/25)

*Siyâh-rûy güneh-kâr Nâbî-i bed-kâr
İder ümîd-i atâ yâ Muhammed-i Arabî (D/K.3/34)*

O'nun hürmeti için bu dünyanın kargaşasına, çilesine katlanıldığını eserinde Bâkî'nin şu beytine yer vererek dile getirir:

*Hep senünçündür benim dünyâ cefâsın çekdiğim
Yoksa ömrüm vâri sensüz neylerim dünyâyı ben (ZSN/s. 120)*

Zeyl-i Siyer-i Veysi'nin başında eseri niçin yazdığını bir kıtayla ifade eder. Nâbî, yazdığı eserlerdeki temel gayesinin sadece Hz. Peygamber'in hizmetinde olmanın mutluluğunu yaşamak, O'nun rızasını kazanmak olduğunu, insanlardan takdir ve taltif beklemediğini söylemektedir:

*Ümîdim halkdan Nâbî ne ihsân ü ne tahsîndür
Mücerred hîdmet-i peygâberîde şevk-ı mutlakdır
Tekâpû-yi siyerden ârzû-yı kalb-i mahzûnum
Rızâ-yı server-i âlem kabûl-i Hakdur*

NÂBÎ'NİN DİLİNDEN HZ. PEYGAMBER'İN VASIFLARI

Kur'an-ı Kerim'de, Hz. Peygamber'in bir insan olduğu vurgusunun yanı sıra, ahlakının güzelliğine, insanlık için rahmet vesilesi olduğuna, iletişimdeki nezaketine, üsve-i hasene oluşuna dikkat çekilmektedir. O, adalet, ilim, hikmet, sabır, merhamet, şecaat gibi en güzel vasıfları taşıyan; duruşuyla, konuşmasıyla, insan-ı kâmil mertebesinde yaratılmışların en özeli ve güzeldir.

Şair, Hz. Peygamber'in vasıflarının güneşin zerresinin sayılması kadar imkânsız olduğunu şu şekilde ifade eder:

*Olur, evsâf-ı kemâli rakama güncide
Güneşün zerresi mümkün olur ise ta'dâd (D./K.2/76)*

Sayılardaki sınırsızlığı yine O'nun vasıflarındaki sonsuzlukla ilişkilendirir:

*Senün evsâfını 'add itmek içündür yohsa
Bu kadar olmaz idî nâ-mütenâhî a'dâd (D./K.2/106)*

Nâbî'ye göre; kelimeler O'nun vasıflarını anlatmak için var olmasaydı, şairler güzellikten, cilveden, aşktan mahrum kalırdı:

*Evsâfuna sarf itmek için olmasa elfâz
Mahrum kalurdu şu'arâ hüsn-i edâdan (D./Kt.13/3)*

Nâbî, Hz. Peygamber'in vasıflarını anlatmada, övgüde âciz kalışının sebebi olarak, Allah'ın bizzat O'nu övmüş olması gerçeğini şöyle dile getirir:

*Seni kim medh ide bi'z-zât Hudâvend-i Ganî
Medhüine kanda bulur nev'-i beşer istibdâd (D./K.2/159)*

Zira bu dünyada "Övülenin övdüğü" sıfatına Hz. Peygamber'den başkası erişemez:

*Bu kârgehde degül senden özgeye mahsûs
Senâverî-i senâ yâ Muhammed-i 'Arabî (D./K.3/18)*

Hız. Peygamber'in vasıfları beşerî yönü ve ilâhî yönü olarak iki ana başlık hâlinde ele alınacaktır.

1. Hz. Peygamber'in Beşerî Yönü

Nâbî'nin mısralarında geçen Hz. Peygamber'in beşerî yönünü, yöntemde belirtilen tasnife uygun şekilde alt başlıklar hâlinde ilgili beyitler ve açıklamalarıyla şöyle sıralayabiliriz:

1.1. Doğumu

Hız. Peygamber'in doğumu mevlid türündeki eserlerle birlikte na'nlarda da sıklıkla işlenmiştir. Doğum esnasında meydana geldiği rivayet edilen olaylar, doğumuyla âlemi şereflendirmesi, nurlandırması, âlemlere rahmet olması gibi duygu, düşünce ve bilgiler şiirlere yansıtılmıştır. Nâbî'ye göre; O'nun yükseldiği şehir Mekke, âlemin merkezi olan hayırlı bir beldedir. Çünkü O, yaratılmışların en hayırlısıdır:

*Merkez-i 'âlem olan Mekke'den oldı tâlî
Hayr-ı mahlûkun olur mevlidi de hayr-ı bilâd (D./K.2/65)*

Hız. Peygamber'in doğduğu geceyi günümüzde *leyle-i Mi'râc* olarak zikredilen İsrâ gecesiyle aynı değerle görmektedir:

*Oldı hem-kadr-i leyle-i İsrâ
Leyle-i mevlîd-i habîb-i Hudâ (D./M.1/1)*

Nâbî için, o geceyi bayram ve sevinç sabahına döndüren ortaya çıkan nur ocağının coşkusudur:

*Nice şeb subhgâh-ı 'îd ü sürûr
Feverân-ı tenûr-ı nûr-ı zuhûr (D./M.1/2)*

O mübarek gecede gökte nur saçan bir yıldız doğar:

*Nice şeb nûr-bahş oldı o şeb
K'oldı tâlî' içinde ol kevkeb (D./M.1/3)*

O gece, Lât ve Uzza'yı kırıp geçiren, Kısra'nın binasını yerle bir edendir:

*Kesr-âver-i 'ırz-ı Lât u 'Uzzâ
Çâk-efgen-i ceyb-i tâk-ı Kısra (HA./113)*

Karanlıklardan âb-ı hayatın fışkırdığı o gece ne kadar da şanlıdır:

*Ne kavî-baht imiş o şeb zulumât
K'oldı peydâ içinde âb-ı hayât (D./M.1/5)*

Nâbî'ye göre, hayır ve bereketin kaynağı sonsuz hayırlara mazhar kutlu doğumun gerçekleştiği o gece, hayrından, feyzinden, Kadir ve Berat Gecesi'ne zekât bahşetmiştir:

*İtdi ol şâm-ı bî-'aded-berekât
Şeb-i kadr ü berâta bahş-ı zekât (D./M.1/6)*

O gece düzen âleminin asıl manası âlemi süsledi:

*Virdi ol şâm içinde 'âleme zîb
Ma'ni-i asl-ı 'âlem-i terkib (D./M.1/11)*

O gecenin sahnesinde yüce elçiliğin makamı ayağa kalktı:

*Oldı sahnında ol şebün ber-pâ
Bârgâh-ı risâlet-i 'uzmâ (D./M.1/12)*

Bu beyitte meleklerin Hz. Âdem'e secde etmesine telmih yapılarak, o gece sevinçle felek dönmeye başlayınca meleklerin şükür toprağına yüzünü sürdüğü ifade edilmektedir:

*Girdi ol şevk ile semâ'a felek
Cebhe-sây oldı hâk-ı şükre melek (D./M.1/24)*

Benzeri görülmemiş bebeğe bakan anaların babaların gözleri parladı:

*İtdi ol zâde-i ne-dîde nazîr
Çeşm-i âbâ vü ümmehâtî karîr (D./M.1/26)*

O nur doğuran geceye yüz binlerce bin gündüz kurban olsun:

*O şeb-i nûr-zâye olsa sezâ
Sad hezârân hezâr rûz fedâ (D./M.1/34)*

1.2. Köyü-Mahallesi

Hız. Peygamber'in yaşadığı yer ile ilgili şiirler genellikle Tuhfetü'l-Harameyn'de yer almaktadır. Nâbî, O'nun doğup büyüdüğü topraklarda gezindikçe kalbine bir sızı girer ve der ki: "Her nereye yüz sürsem o ay yüzünün ayak izinin olduğu yerdir. Her nereye baksam o cennet yüzünün nurunun gölgesidir."

*Kanda yüz sürsem o mâhun cilvegâh-ı pâyidür
Kanda baksam pertev-i ruhsâr-ı cennet-sâyıdır (TH./349)*

Zeyl' de konuyla ilgili şu beyit yer almaktadır:
*Sevgilinin köyünün haremi âsilerin değildir.
Öyle ki temiz olmayanlara bu harem nâ-mahremdir (ZSN./s.188)*

1.3. Yakın Çevresi

Hiz. Peygamber'in eşleri, çocukları, torunları, akraba ve dostlarıyla ilgili Nâbî'nin eserlerinde çok sayıda şiir yer almaktadır. Özellikle Tuhfetü'l-Harameyn'de yakınlarından seyahatinin güzergâhına göre bahsetmiş, onlarla ilgili Farsça, Türkçe şiirlere yer vermiştir. "Azm-i ziyâret be-Bâkî'-i Şerîf" başlığı altında Hiz. Peygamber'in eşlerinin kabri ile ilgili şu Farsça beyitler yer almaktadır:

*Ber-ser-i ân reh ki tarik-i Hudâ-st
Hücre-i ezvâc-ı Resûl-i Hudâ-st
Sâha-i ân meşhed-i Firdevs-bû
Hûr be-gîsû kuned-eş ruft-u-rû (TH. /s. 338)¹⁰*

Nâbî, Tuhfetü'l-Harameyn'de Hac yolculuğu esnasındaki duraklarından biri olan Hiz. Hatice'nin evini ziyareti ile ilgili şu beyitlere yer vermiştir:

*Bâm u dereş yek-be-yek ez-hem cüdâ
Bâred ez-û rahmet-i hâss-ı Hudâ
Müşterî vü zühre vü şems ü kamer
Bûde kırân-şân heme bâ-yekdiğer (TH. /s. 313)¹¹*

Zeyl-i Siyer-i Nebevî'de Hiz. Âişe ve İfk hadisesi konusunda çok sayıda beyit ve mısra yer almaktadır. Nâbî, bu hadisede yaşanan vahiy sürecinin sancısını, Hiz. Peygamber'in ve Hiz. Âişe'nin ümitle bekleyişlerini, üzüntülerini şu mısralarla ifade ediyor:

*Ne denli olsa kavî hem esâs u hem erkân
Binâ-yı hâtır olur râh-ı gûşdan vîrân (ZSN/s. 183)*

*Mûmyâ-yı tesliyet hergiz müfid olmaz bana
Çâr-tâk-ı iltifât-ı yârdan üftâdeyüm (ZSN/s. 184)*

¹⁰ Allah yolu olan o yolun başında, Resulullah'ın eşlerinin odası vardır. Cennet kokan mezarlığın avlusunda ipek taçlı huriler gezinirler.

¹¹ Cenâb-ı Hakk'ın rahmetinin özel olarak yağdığı o evin damı ve kapısı birbirinden ayrıdır. Müşteri, Zühre, Ay ve Güneş'in hepsi Kur'ân-ı Kerim'de birlikte oldular.

Tuhfetü’l-Harameyn’de ve Zeyl-i Siyer-i Nebevî’de Hz. Peygamber’in çocuklarından Hz. Fâtıma ve İbrahim ile ilgili bölümler mevcuttur. Diğer çocukları hakkında hiçbir beyte rastlanmamıştır. Şair, Hz. Peygamber’in küçük yaşta kaybettiği oğlu İbrahim’in Bâki’-i Şerif’teki kabrini ziyaretiyle ilgili hislerini şu beyitlerle dile getirir:

*Nîst mecâl der-kadem-i ecnebî
Huftê der-ân gevher-i sulb-i Nebî
Kerde der-ân mahzen-i ‘anber-sirişt
Cây be-her gûşe tuyûr-ı behişt (TH. /s.338)¹²*

Nâbî, Tuhfetü’l-Harameyn’de Medine şehrine girdikten sonra Ravzâ ile ilgili şiirlerin arkasına, aynı mekânda kabri bulunan “hidayet sedefinin incisi, kadınların efendisi” dediği Hz. Fâtıma ile ilgili şu beyitlere yer vermektedir:

*Meyve-i dil kurretü’l-‘ayn-ı Resûl
Zühre-i gerdûn-ı nübüvvet Betûl
Seyyide-i cümle zenân-ı behişt
Mânde der-pây-ı Nebî ser-be-hışt (TH. /s. 336)¹³*

Hz. Peygamber’in torunları hakkında şu beyitleri kaleme almıştır:

*Dahı ol iki merdüm-i dîde
Ol iki zât-ı pâk-i sencide

Birinün nâm-ı pâki ya’nî Hasan
Gülşen-i fer’a gonce-i ahşen

Birinün şöhret-i şerîfi Hüseyin
Hazret-i Mustafâ’ya kurratü’l-‘ayn (D./M.7/64-66)*

Nâbî’nin Bedir Savaşı’ndan Mekke’nin Fethi’ne kadar Veysi’nin Dürretü’t-Tâc isimli eserine¹⁴ yazdığı zeylin bölümleri arasında sadece Hz. Hasan’a yer vermesi Hz. Hüseyin’e değinmemesi dikkat çeken bir husustur.

¹² Yabancıların basmaya gücü yetmediği o yerde, Resûlullah’ın sulbünün cevheri uyumaktadır. Amber kokan o mahzenin her bir köşesinde cennet kuşları uçar.”

¹³ Resûlullah’ın gözünün ışığı, gönlünün meyvesi, nübüvvet feleğinin zühresi Betül Fâtımatü’z-Zehrâ, bütün cennet kadınlarının efendisi, Resûlullah’ın ayağı tuğlasına baş koymuştur.

¹⁴ Eser için bakınız. Öztürk, Nuran, Siyer Türtü ve Siyer-i Veysi, (Dürretü’t-tâc fî Sîreti Sâhibi’l-Mi’râc), Doktora Tezi, Erciyes Üniversitesi, Kayseri 1997.

Hac yolculuğu esnasında kaleme aldığı Tuhfetü'l-Haremeyn'inde Baki Mezarlığı'nı ziyarette ve Zeyl-i Siyer-i Nebevî'de Hz. Hamza, Hz. Abbas, Ümmü Hânî ile ilgili beyitler kaleme almıştır. Bu beyitler sırasıyla şunlardır:

*Vardı peleng-i kûh-ı vegâ hâb-ı râhata
Kâhsâr-ı kibriyâda turan nerre-şîr-i gör (ZSN/s. 135)*

*Günbed-i 'Abbâs ki huld âşyân-est
Kubbe'î ez-nûr be-'âlem 'iyân-est
Ez-felek-i cûd u sehâ vü kerem
Kerde kırân çâr sîtâre be-hem (TH. /s. 339)¹⁵*

*İtmişdi berây-ı 'ıyş-ı cânı
Teşrif-i serây-ı Ümmühânî (HA. /228)*

Hz. Peygamber'in dostları denildiğinde akla “Çehâr-ı Yâr-ı Güzîn” denilen dört büyük halife gelir. Nâbî, her biri için ayrı ayrı şiirlerin yanı sıra, dördü için Dîvan'da “Mediha-i Çehâr Erkân-ı Binâ-yı Dîn Çâr 'Unsûr-ı Şahs-ı Yakîn Çehâr Yâr-ı Güzîn Rıdvânü'llahi Ta'âlâ 'Aleyhim Ecma'in” başlığıyla yer alan dördüncü kasideyi kaleme almıştır. Nâbî, bu kasidede, halifeleri bir bütün olarak düşünmüş, Hz. Peygamber'e uymada “yek laht” olarak görmüştür. Dördünü şu vasıflarla öne çıkarmıştır: İslam'ın binasının temeli, İslam sarayının direği, din şehrinin hisarı, İslam'ı koruyan duvar, ilim şehrinin kapıları, vahyin hazine sırlarını bilenler, peygamberlik mührünün yüzüğünün dört köşeli taşı, göğün en yüksek katının birbirine denk sütunları, vaziyetleri aynı olan dört ağırbaşlı akan nehir, aynı meşrepteki dört en güzel mizaç, İslam'ın varlığının korunmasına yardımcı dört köşeli muska, Allah'ın sevgiliyle candost olmakla O'nun rızasına en yakın olan, şeriat kanunları üzerine bina edilen Kâbe'nin dört yüksek direği.

*Asl-ı esâs-ı hâne-i dîndür çehâr yâr
Erkân-ı kasr-ı dîn-i mübîndür çehâr yâr (D./K.4/1)*

*Mahrûsâ-i şeri'at-i dîn-i mü'eyyedün
Etrâfına hisâr-ı rasîndür çehâr yâr (D./K.4/2)*

Nâbî, dört büyük halife için ayrı ayrı beyitler de yazmıştır. Hz. Ebûbekir'den, “Siddik” ve “Yâr-ı gâr” olarak bahseder.

¹⁵ Abbas'ın kubbesi cennet yurdudur, öyle bir kubbe ki nurundan âlem aydınlanır. İhsan, bolluk ve kerem gökte dört yıldızla birbirine bağlanmış.

*Cümleñün biri yâr-ı gâr-ı sadîk
Efdalü’n-nâs hazret-i Siddîk (D./M.7/60)*

Hz. Ömer’in, Hz. Peygamber için ikinci dost oluşunu, Müslüman oluşunu ve adalet anlayışını vurgular:

*Yâr-ı sânisî bâg-ı ‘adle semer
Serv-i bustân-ı şer’ ya’nî ‘Ömer (D./M.7/61)*

Hz. Osman ile ilgili beyitlerde onun İslam tarihinde en çok öne çıkan özellikleri olan Hz. Peygamber’in iki kızıyla evlenerek aldığı “Zü’n-nûreyn” lakabını, Mushaf’ı çoğaltması, edep ve hayâsını şiirlerde zikreder:

*Hem üçüncüsü hazret-i ‘Osmân
Sâhibü’l-‘ilm câmi’ü’l-Kur’ân (D./M.7/62)*

*Şerminden alınca vâye ‘Osmân
Şerm itdiler andan ins ile cân (HA. /143)*

Nâbî’nin en çok öne çıkardığı halife Hz. Ali’dir. İlim ve hikmetin, Hz. Peygamber’den sonraki eşiği hükmünde olan Hz. Ali, şiirlerde gerek ilmî olarak, gerekse savaşlarda gösterdiği kahramanlıklarıyla öne çıkmaktadır.

*İlminden alınca mâye Hayder
Oldı müdün-i ‘ulûmna der (HA. /144)*

Nâbî, Hz. Ali’yi ve kılıcı Zülfikâr’ı, Dîvan’da müstakil olarak 760. gazelde “‘Alî Zü’l-fekâr ile” redifiyle kaleme almıştır. Gazelin matla beyti şöyledir:

*İtdî nigâhî şûr ‘Alî Zü’l-fekâr ile
Virdi dü-çeşme nâr ‘Alî Zü’l-fekâr ile (D./G.760/1)*

Nâbî, eserlerinde Ashâb-ı Kirâm’dan genel olarak bahseden şiirlere yer verdiği gibi, bazı sahabeleri de ayrıca ifade etme gereği görmüştür. Zeyl-i Sîyer-i Nebevî’de Muhammed bin Mesleme’nin kahramanlıkları, Sa’d bin Muaz’ın vefâtı, Amr bin As, Halid bin Velid ve Osman bin Ebi Talha’nın Müslüman olması ile ilgili şiirler yer almaktadır. Ka’b bin Zühayr’le ilgili bir beyit Dîvan’da yer almaktadır. Hz. Peygamber’den af dilerken Ka’b’ı onca hicveden şiirine rağmen “Bânet Su’âd” şiiriyle affetmesini örnek verip, kendi kasidesini ve geçmişini sunarak şu beyitlerle affını istemektedir:

*Harem-i na’t-ı şerifünde bu ebkâra gerek
Duhterân-ı ‘Araba vaz’ olunan nâm-ı su’âd*

*Çünkü Ka'b İbni Zühre'nin güneşin afv'ü idün
Müjde-i 'afv ile eyle bu güneşkârı da şâd (D./K.2/157-158)*

1.4. Şahsiyeti

Süreti ve sîretiyle en güzel olan Hz. Peygamber'in şahsiyeti Nâbî'nin şiirlerinde geçen konuların dağılımına göre tasnif edilmiştir.

1.4.1. Şemâili

Hz. Peygamber'in dış görünüşünü, güzel ahlakını, karakterini, sıfatlarını ifade eden bir terimdir. Nâbî'nin eserlerinde Hz. Peygamber'i zahîrî pencereden hangi açılarla kaleme aldığı bu bölümde ele alınmıştır.

1.4.1.1. Bakışı

Nâbî, Ravzâ'dan ayrılırken Hz. Peygamber'in şefkatli bakışlarının değiştiği olabilme lütfuyla şu hüznü beyitle veda etmektedir:

*Ya Resûla'llah niğâh-ı şefkatün her hâlde
Eyle Nâbî-i hazîn üzre niğebân el-vedâ' (D./G.374/12)*

1.4.1.2. Gözleri ve Kirpikleri/ Uykusu

Nâbî, Mi'râciyye'de Hz. Peygamber'in uykusunu kirpikleri ve gözlerinin hâlleriyle anlatır. O gecede O'nun kirpikleri içinde tatlı bir uyku misk kokulu bir örtü olmuştu. Kirpikleri birbirine girmiş, can perdesinin perdesi olmuştu. Cihana nur saçan iki gözü, tatlı bir uykunun lezzetiyle dolu kadeh olmuştu:

*Müjgânları içre hâb-ı şîrîn
Olmışdı lihâfe piç-i müşgîn*

*Girmişdi biri birine müjgân
Olmışdı gutâ-yı revzen-i cân*

*Olmışdı dü-dîde-i cihân-tâb
Peymâne-i lezzet-i şeker-hâb (HA. /229-231)*

1.4.1.3. Boyu / Duruşu

Nâbî, Peygamberimiz'in boyunu elif harfine benzetir:

*Ey vücûd-ı güherün kımme-i tâc-ı îcâd
Resm-i kaddün elif-i Fâtîha-i isti'dâd (D./K.2/90)*

Onun boyu için servi ağacı benzetmesini kullanır:

*Geldi o zamân kıyâm-ı nâza
Mânende-i serv-i ihtizâza (HA. /279)*

1.4.1.4. Yüzü / Güzelliği

Nâbî'ye göre; “Dünyada kim varsa cihanda bir eşi ve benzeri vardır. Eşi ve benzeri olmama makamı ancak O'na mahsustur”:

*Kim ki var misl ü şebîhi bulnur âlemde
Münhasır sana fakat rütbe-i nefy-i endâd (D./K.2/122)*

O, yaratılmışlar içinde en şerefli ve en güzel olandır:
*Eşref-i eşref-i envâ '-ı beşer
Ahsen-i ahsen-i takvîm-i suver (H./54)*

Güzelliğinin şimşek çakan kılıcıyla karanlık sarayının kapıları açılır:

*Güşâd-yâfte-i tîğ-i berk-i hüsnündür
Der-i sarây-ı dücâ yâ Muhammed-i 'Arabî (D./K.3/11)*

1.4.1.5. Saçı

Hız. Peygamber'in küçük bir tel saçı veya tüyü açık artırmaya çıkarılsa, cennet hazinedarının iflas belgesi alacağını Nâbî şiirinde şöyle ifade eder:

*Hâzin-i cennet olur hüccet-i iflâs be-kef
Kemerîn müyin ederlerse behîşt içre mezâd (D./K.2/54)*

1.4.1.6. Kokusu

Dîvan edebiyatında gül denildiğinde akla Hız. Peygamber gelir. “Yunus Emre'nin ‘Çiçek eydür ey dervîş, gül Muhammed teridir’ mısramında ifade ettiği gibi gülün kokusunu Resûl-i Ekrem'in terinden alındığına inanılır(...) Hız. Peygamber'in terinden gülün kokusunun yaratıldığına dair rivayet Türk İslam Edebiyatında bir imge olarak verilmiş ve halkın Peygamber tasavvurunu belirlemiştir” (Tuzcu, 2010, s. 186). Hız. Peygamber'in gül ve misk kokusuna Nâbî şiirlerinde şöyle yer verir:

*Gül-i hoş-bûy-ı gülşen-i rahmet
Serv-i ser-sebz-i ravza-i hikmet (D./M.7/40)*

*Geşte zi-hâleş dü cihân müşg-bû
Ham şüde çerh ez-şiken-i müy-ı û (TH. /s. 304)¹⁶*

1.4.2. Üsve-i Hasene / İnsan-ı Kâmil Olması

Örnek alınabilecek en güzel insan Hz. Peygamber’dir. O insan-ı kâmilidir. Onun örneklığı her insanın hayatına uyarlayabileceği ölçüdedir. Nâbî, mükemmeliyetin bedene bürünmüş hâli olarak, “olgunluk ikliminin şahı” diye tavsif ettiği Hz. Peygamber’i şu beyitlerle övmektedir:

*Dâver-i taht-ı risâlet Şeh-i iklim-i kemâl
Gevher-i bahr-i hured pâdişeh-i mülk-i sedâd (D./K.2/29)*

*Münderic nüsha-i zâtında kemâlât-ı vücûd
Mündemic tynet-i pâkinde havass-ı icâd (D./K.2/31)*

*Oldı Hakka o zât-ı nîk-hisâl
Fahru’l-akrân zübde-i emsâl (D./M.1/78)*

En güzel örnek olan Hz. Peygamber’in örneklığıne dair vasıflarını Nâbî’nin şiirlerinden örneklerle alt konu başlıkları hâlinde şöyle sıralayabiliriz:

1.4.2.1. Şecaati

Yiğitlik, cesaret anlamına gelen şecaat kavramıyla ilgili olarak, Nâbî, Hz. Peygamber’in karşısında yer alanlara karşı O’nun cesur tavrını şöyle ifade ediyor:

*Heybetinin sesinden ve kükreyişinin sağlamlığından
Felek dizgini düştü ve kazanın yuları koptu. (ZSN/s. 215)*

1.4.2.2. Cömertliği

Nâbî, Hz. Peygamber’in cömertliğini genel olarak, şefaati ile ilişkilendirir. Onun, günahkâr kullara şefaati cömertliğinin neticesidir:

*Matbah-ı cûd-ı ni’âm-bahşının âletleridir
Seng-i mihr âhen-i mâh itmeğe îrâ’-i zinâd (D./K.2/59)*

*Pişgâhında hitâb itmeğe kâdir degülem
Lîk şevk-i keremi virdi bana isti’dâd (D./K.2/87)*

¹⁶ “Misk kokulu iki cihân onun beninde dolaştı. Saçının kıvrımından felek eğildi.”

*Gevher-i mâ-hasal-ı lücce-i cûd
Meyve-i nüih-tabak-ı bâg-ı vücûd (H./41)*

1.4.2.3. Merhameti ve Yumuşaklığı

Âl-i İmran Süresi 159. âyeti; “*Sen onlara sırf Allah'ın lutfettiği merhamet sayesinde yumuşak davrandın. Eğer kaba, katı kalpli olsaydın, hiç şüphesiz etrafından dağılır giderlerdi.*” Hz. Peygamber'in güzel ahlakını hilm yönüyle övmekte, O'nun bağışlayıcı, yumuşak davranışlı, merhametli biri olduğunu vurgulamaktadır.

Hz. Peygamber, merhamet ve sevgi göstermede eşsizdi. Bir çocuk gördüğünde o mübarek yüzünü neşe ve sevinç kaplardı. Yolda gördüğü her çocuğa selam verir, onun hâl ve hatrını sorar, onunla konuşur ve şakalaşır (Dikmen, 2003, s. 132). Rahmet Peygamberi'nin bu özelliğini Nâbî şiirlerinde şöyle ifade etmektedir:

Güzel ahlakının çeşmesinin suyuyla dövülen çelik, ipekten ipliğe yumuşaklık öğretir:

*Ma'den âb içse eger çeşme-i ahlakından
İder ibrişime ta'lim-i nu'ûmet fûlad (D./K.2/56)*

İnat kelimesi O'nun karakterinin kitabının içine yazılsa, zahmetsizce teslim manası verir:

*Nüşa-i hulki miyânında yazılsa farazâ
Bî-ta'ab ma'nî-i teslim virür lafz-ı 'inâd (D./K.2/84)*

Bu iki beyitte Hz. Peygamber'in Hz. Yusuf ile ilgili hadisine telmih yapılmıştır:

*Nühüfte kevkebidür târem-i melâhatinün
Azîz-i Mısr-ı behâ yâ Muhammed-i 'Arabî (D./K.3/ 31)*

*Matbah-ı kâ'inâta virdi nemek
Enâ emlaha 'ibâreti bî-şek (D./M.1/41)*

1.4.2.4. Himmeti

Himmet, Hz. Peygamber'in insanların sıkıntılarını gidermesini, onlara yardım etmesini ifade eden kavramdır. Nâbî bu beyitte, “himmet” kelimesindeki “mim” harfinin ebced değeri olan yediyle samanyolu galaksisindeki yedi gezegeni kıyaslamaktadır:

Himmetin manasının büyüklüğünü gör ki, yedi gezegenin bir araya geldiği o daire, himmetteki “mim”in halkası kadar olamaz:

*Vus-ı mâ'nâsını gör kim rakam-ı himmetine
Halka-i mîm olamaz dâ'ire-i seb'-i şidâd (D./K.2/58)*

*Hayat bahçesinde yanıklara merhem tohumu ve elmas tanesi
saçan O'nun, himmetiyle mutluyum (ZSN/s. 112)*

1.4.2.5. Mütevazı Kişiliği

Hız. Peygamber mal-mülk sevgisine, zenginliğe, şöhrete ve diğer aldattıcı şeylere meylenmemiş, gösterişten uzak durmuş ve ümmetine tevazu sahibi olmayı öğütlemiştir. Tasavvufun temelinde de bu mütevazı yaşayışı yer almaktadır. Kendisi de tasavvuf ehli olan Nâbî, beyitlerinde tasavvufta önem arz eden “fenâfillah” ve “fakr” kavramlarını vurgulamaktadır:

Allah'tan gayrı her şeyi öyle terk ettin ki, gölge elbisesinden bile soyundun:

*Libâs-ı sâyeden oldun bürehne-cism itdün
O denlü terk-i sivâ yâ Muhammed-i 'Arabî (D./K.3/12)*

Senin kapına bağlanmakla elde edilen gönül zenginliği sayesinde, zenginlik fakr sıfatına üstünlük taslayamaz:

*Tefevvuk eyleyemez intisâb-ı bâbunla
Şifât-ı fakra günâ yâ Muhammed-i 'Arabî (D./K.3/33)*

1.4.2.6. Feraseti

Hız. Peygamber, güçlü bir kavrayış ve anlayışa sahip, sorunlara kısa yoldan çözüm üretebilen biriydi. Müslümanlar bir çıkmaza düştüklerinde mutlaka O'nun görüşlerini alırlardı:

*Her sorundan zihin ve akıl âciz kaldı.
Meseleyi senin nurlu görüşünden sordu. (ZSN/ s. 186)*

1.4.2.7. Güvenilir Olması

Hız. Peygamber'in henüz risalet görevi gelmeden insanlara tarafından kendisine yakıştırılan “el-Emîn” lakabına hiçbir şekilde düşen bir davranış olmamıştır. O, bir söz verdiğinde yerine getirmiş; kendisine olan güveni zamanla ziyadeleştirmiştir. Nâbî, Hız. Peygamber'in bu vasfını şefaathazarıyla mısralarında şöyle dile getirir:

*Güşünü müşennef itdi min ba'd
Va'deyle Nebîyy-i sâdıkul-va'd (HA. /320)*

*Bana verdiğiñ ahdî bozmayacağıñı ümid ediyorum
Bilirim ki sen ahdlerinde kararlısındır. (ZSN/s. 270)*

1.4.2.8. Konuşması

Nâbî, şiirlerinde Hz. Peygamber'in iletişimini, az ve öz konuşmasını şöyle ifade eder:

O, akl-ı evvel mahfilinde oturan; O'nun sözü bazen özlü, veciz, bazen de ayrıntılı, geniş olarak açıklayandır:

*Maksûre-nişîn-i 'akl-ı evvel
Dânende-i mücmel ü mufassal (HA. 101)*

O, fasihlikte en üst seviyededir. O'na yetişmek mümkün değildir:
*Değül resîde pesîn-pâye-i 'ibâretüne
Medâric-i fûsehâ yâ Muhammed-i 'Arabî (D./K.3/29)*

Belâgat ustalarının mertebeleri senin belâgat elbisenin eteğinin kenarıdır:

*Kenâr-ı dâmenidür câme-i belâgatiniñ
Merâtib-i bülegâ yâ Muhammed-i 'Arabî (D./K.3/30)*

1.4.3. Siyasî ve Askerî Kişiliği /Gazâları /Yöneticiliği / Şeri'ati

Hız. Peygamber'in risâlet görevinin yanında, komutanlık, devlet başkanlığı, hüküm koyma yetkisi de vardır. O kuralları Allah'ın emirleri doğrultusunda koymakla, İslam şeriatını diri ve hâkim kılmakla yükümlüdür. Allah adına koyduğu kanunlara uymak, O'na itâat etmek dinin farzlarındandır. Nâbî, bu cümlelerden hareketle anlamca aynı doğrultudaki şu beyitleri kaleme almıştır:

O'nun şeriatı adalet üzerine binâ edilmiş yüce köşk; dini, imamı Kur'an olan hikmet câmiisidir:

*Dîni bir câmi'-i hikmetdür imâmı Kur'an
Şer'i bir kasr-ı mu'allâdur ana adl'imâd (D./K.2/61)*

*Fâtih-i hutta-i müselmânî
Râyet-efrâz-ı dîn-i Yezdânî (D./M.1/51)*

*Dıraht-ı şer'ünün esmâr-ı pîş-reftesidür
Şerâyi'-i kudemâ yâ Muhammed-i 'Arabî (D./K.3/27)*

Hız. Peygamber'in savaşları ile ilgili manzum bölümler Tuhfetü'l Hameyn ve Zeyl-i Siyer-i Nebevî'de yer almaktadır.

Uhud Savaşı ile ilgili şiirlerden birkaçı şunlardır:

*Dâmen-i gerdûn ki şafak-gûn bûved
Ez-eser-i surh-i ân hûn bûved (TH. /s. 343)¹⁷*

*Çünân ukde ez-kâr-ı ümmet güşâd
Ki dendân der-în-kâr ber-bâd bâd (TH. /s. 344)¹⁸*

Hendek Savaşı ile ilgili olan şiirler Zeyl-i Siyer-i Nebevî'de çok fazla olup, birkaçı şunlardır:

*Baştanbaşa kılıç ve oklu bir asker/ Ateş yıldızlarını ve şimşeği
büyüledi./ Savaş ateşinden kazan gibi kaynıyor/Kin rüzgârında deniz
gibi coşuyordu. (ZSN/s. 207)*

*Sanma ki Allah dinini yalnız bırakır/Nebîsini de ey Ahzab halkı.
(ZSN/s. 216)*

Nâbî, İslam tarihi açısından çok büyük önem arz eden Mekke'nin fethi ile ilgili Zeyl-i Siyer-i Nebevî'de çok sayıda şiire yer vermiştir. O şiirlerden bazıları şunlardır:

*Nefes-i subh gibi 'âlemi teshîr iderüz
Sûre-i feth okuyup sıdk ile tekbîr iderüz (ZSN/s. 415)*

*Tamamen dokuz feleğin kubbesi üstüne
Fethin işareti olan Fetih Sûresi okundu. (ZSN/s. 418)*

*Yücelik sancağını Mekke'ye dikti
Mekke'yi yeni güçlü devletin sikkesi yaptı. (ZSN/s. 429)*

1.5. Vefât/ Ravza-i Mutahhara

Nâbî'nin eserlerinde Hz. Peygamber'in vefâtına işaret eden şiirlerde kabri ön plandadır. Sözlükte "tertemiz bahçe" anlamına gelen ravza-i mutahhara adlandırması, Hz. Peygamber'in, eviyle minberi arasının cennet bahçelerinden (ravza) bir bahçe olduğunu bildiren hadisine dayanır. Bu sebeple Nâbî'nin konuyla ilgili bazı şiirlerinde cennet ve Ravza bir arada kullanılmıştır:

*Ey fezâ-yı gülsitân-ı 'Adn ile Ravzan müşâ'
Kopdı lafz-ı âsitânundan me'âl-i irtifâ' (D/G.1/1)*

¹⁷ O kanın kırmızılığının izinden feleğin eteği şafak rengine dönüştü.

¹⁸ Onun gibi düğüm ancak kerametle çözülür. Yoksa bu işte dişler berbat olur.

*Olmakla sahnı hâbgeh-i hâtemü'r-rüsül
Fass-ı nîgîn-i ravza-i cennet Medîne'dür (D/G.101/3)*

Hac yolculuğu sırasında, Hz. Peygamber'in kabrine vardığında yaşadığı sevinci şu beyitlerle ifade eder:

*Bi- hamdi 'llâh nasîb oldı sa'âdet yâ Resûla'llâh
Ki itdüm hâk-i dergâhun ziyâret yâ Resûla'llâh (D/G.659/ 1)*

Nâbî Dîvânı'nda yer alan ikinci kasidede Ravza'dan bahseden çok sayıda beyit vardır. İlk olarak bu beyitte, Ravza isminin mana itibariyle gonca ve dikenli barındırmasından dolayı, sabâ rûzgârının veya dikenin goncayı açmasıyla ortaya çıkan gülü kast ederek, güzel olan, başarıyla neticelenen işleri Hz. Muhammed'e bağlıyor:

*Olmasa Ravzası sermâye-dihi feyz-i fütûh
Girih-i goncayı hall eyleyemez nâhün-i hâr (D/K.2/52)*

Kevkeb-i Dürrî, Hz. Peygamber'in kabrine Osmanlı padişahı I. Ahmed'in hediye olarak gönderdiği, altın diskin ortasında yerleştirilmiş dört ayrı sıradan oluşan elmasların ortasında 52 karatlık elmasın yer aldığı mücevher setidir. Altın diskin ortasında dört sıra hâlinde düz kesimli elmaslarla çevrili, bombeli bir yuvanın ortasına oturtulmuştur.¹⁹ Bakıldığında iki elmas göz şeklindedir. Nâbî, elmasa şu beyitle gönderme yapar:

*İki elmâs degüldür harem-i hâsında
Cebr'e'îlün gözü kalmış idemez istirdâd (D/K.2/70)*

Kadir Gecesi'nde Cebrail'in ve diğer meleklerin iniş sebebi, O'nun eşliğini öpmektir:

*Kadr'de nâzil olur Râhu'l-emîn itmek için
Âstânında zemîn-bûsî-i resm-i a'yâd (D/K.2/71)*

Melek kanadı adındaki örgüye işaret eden beyitteki ifadeye göre, meleklerin kanadı kıyamete kadar gide gele örülmektedir:

*Hâk-i dergâhına âmed-şûd iden emlâkîn
Târ u pûd olmadadır perleri tâ yevm-i tenâd (D/K.2/73)*

¹⁹ Bu konuda bilgi için bkz. http://www.topkapidernek.org/wp-content/uploads/medinenin_son_emanetleri_fahrettin_pasa.pdf (Erişim tarihi: 08/06/2022).

Nâbî'nin Hz. Peygamber'in kabri ile ilgili bir diğeri gazeli, Tuhfetü'l-Harameyn ve Dîvan'da yer alan 374. gazeldir. "El-vedâ'" redifli bu gazelde hac farîzasını tamamlayan Nâbî, Ravza-i Mutahhara'yı ziyaretinde, İstanbul'a dönme vakti geldiğinden dolayı Hz. Peygamber'e veda etmektedir:

*El-vedâ' ey hâk-i râhun kühl-i îmân el-vedâ'
Seng-i kûyun gevher-i tâc-ı Süleymân el-vedâ' (D/G.374/1)*

Konuyla ilgili Nâbî'nin bir diğeri gazeli, Dîvan'daki "bu" redifli 655. gazeldir. 1678-79 yıllarında beraberinde büyük bir heyetle gerçekleştirdiği hac yolculuğunda Ravza-i Mutahhara için yazdığı, halk arasında menkıbesiyle²⁰ meşhur olan bu gazelde sırasıyla Hz. Peygamber'in kabri ile ilgili şu hususlardan bahsedilmektedir:

1. Orası Allah'ın baktığı yer, Allah'ın Sevgilisinin köyü, Hz. Peygamber'in makamıdır, edebi terk etme!
2. Ay, o kapıya âşıktır; orası nûrun doğduğu yerdir.
3. Habîb-i Kibriyâ'nın uyuduğu o yer Allah'ın arşında en yüksek yerdir.
4. Orası, varlığı yokluk karanlığından kurtaran nûr-ı Muhammedî'nin toprağıdır.
5. Edeble dergâha gir, çünkü orası meleklerin peygamberlerin olduğu mekândır!

Gazelin tamamı şöyledir:

*Sakın terk-i edebden kûy-ı mahbûb-ı Hudâ'dur bu
Nazargâh-ı İlâhidür makâm-ı Mustafâ'dur bu*

*Felekde mâh-ı nev bâbü's-selâmun sîne-çâkidir
Bunun kandîlidir hûr matla'-i nûr-ı ziyâdur bu*

*Habîb-i kibriyânun hâbgâhidur fazîletde
Tefevvuk-kerde-i 'arş-ı cenâb-ı kibriyâdur bu*

²⁰ Menkıbeye göre, Nâbî'nin de aralarında bulunduğu hac kafilesi Medine yakınlarında konaklamıştır. Gece saatlerinde Hz. Peygamber'e kavuşacağı için heyecanıyla gözüne uyku girmeyen Nâbî, kâfilede yer alan devlet ricâlinden birinin Medine'ye doğru ayağını uzatmış hâlde uyuduğunu görür. Yaşadığı üzüntü ve şaşkınlığın etkisiyle meşhur "bu" redifli gazelini irticâlen söyler. Sonrasında sabah ezanı öncesi aynı gazel Mescid-i Nebî'nin minarelerinden duyulunca, Hz. Peygamber'in müezzînlerin rüyasına girerek bu şiiri okumalarını onlardan istediği öğrenilir. Bunu duyan Nâbî'nin mutluluğu tarifsizdir. (Kaplan, 2010, s. 95)

*Bu hâkûn pertevinden oldı deycûr-ı 'adem zâ'il
Amâdan açdı mevcûdât çeşmi tûtiyâdur bu*

*Mürâ'at-i edeb şartıyla gir Nâbî bu dergâha
Metâf-ı kudsiyândur bûsegâh-ı enbiyâdur bu (D/G.655)*

2. Hz. Peygamber'in İlahî Yönü

Hz. Peygamber'i beşeriyette ayrıcalıklı kılan özelliği ilahî yönüdür. O, peygamber olması sebebiyle vahiy alıyor, vahyi insanlara açıklıyor ve öğretiyor, bizzat mucizelere tanık oluyordu. Bütün bunların yanında kâinatın yaratılış sebebi, canlı ve cansız âlemi oluşturan cevher O'nun nuruydu.

2.1. Nûr-ı Muhammedî İnanıcı

Varlık âleminin mayası hükmünde olan Hz. Peygamber'in nûru için, "nûr-ı Muhammedî, hakikat-i Ahmediyeye, hakikat-i Muhammediyeye" ifadeleri kullanılır. Nâbî'nin nûr-ı Muhammedî anlayışını yansıtan şiirleri eserlerinin hemen hepsinde yer almaktadır. Yazdığı en uzun na't olan ikinci kasidesinde nûr-ı Muhammedî ile ilgili beyitlerde şunları söylemektedir:

O, can gözünün bebeği, Kur'ân'ın sırrının manası, kâinatın maksadı, yaratma nakşının sebebidir:

*Merdüm-i dâde-i cân ma'nî-i sırr-ı Kur'ân
Maksad-ı kevn ü mekân bâ'is-i nakş-ı icâd (D/K.2/26)*

O, Hz. Âdem'in alınının nûru ihsan madeninin cevheri, nimet bağışlarının aslıdır:

*Nûr-ı pişânî-i Âdem güher-i kân-ı kerem
Asl-ı ihsân-ı ni'âm ârife bahş-ı emcâd (D/K.2/28)*

O, sevgi ve dostluk aynasındaki hakiki güzelliğin nûrunun yansımaları olan Ahmet, Mahmud, Muhammed ve Hâmid hazretleridir:

*Hazret-i Ahmed ü Mahmûd u Muhammed Hâmid
Mazhar-ı nûr-ı cemâl âyine-i hubb ü vidâd (D/K.2/30)*

Henüz harf bile yokken, O semavi saltanatın kitabının sırlarını biliyordu:

*Ana ma'lûm idi esrâr-ı kitâb-ı melekût
Gelmedin levh-i hecâ'ya kelimât-ı Eb u Câd (D/K.2/35)*

Terkibe girmeyen temiz vücuduyla O varken, henüz var olmamış mevâlid-i selâsenin (cemâd, nebât ve hayvan) yaratılışına sebep oldu:

*Girmedin kisve-i terkibe vücûd-ı pâki
Zâtı olmuşdu mevâlîde medâr-ı icâd (D/K.2/36)*

Nâbî, Dîvan'daki "Kasîde-i beççe" adıyla yer alan 29. kasidenin beyitlerinde varlığın yaratılma sebebinin Hz. Muhammed olduğunu, mertebesinin ulaşılmaz olduğunu, ateş-su, iyilik-kötülük, gül-diken gibi tüm zıtlıkların onun ihsanından çoşan damlalardan hissesini aldığını ifade ediyor:

*Virdi ey rûh-ı ezel Hakk sana bir mertebe kim
Gayri mümkün degül ol rûtbeye itmek teşrik (D/K.29/2)*

*Hep senün reşha-i feyyaza-i ihsânundan
Hisse-yâb âteş ü âb u gül ü hâr bed ü nîk (D/K.29/4)*

Nâbî'nin Kamanîçe Kalesi'nin fetih tarihini vermek için kaleme aldığı bu beyti IV. Mehmed kale kapısına yazdırmıştır:

*Târihîni felekde melek yazdı Nâbiyâ
Düşdi kamançe hısnına nûr-ı Muhammedî (D/T.20/7)*

Dîvan'daki en uzun na'tlardan ikincisi olan birinci mesnevide konuyla ilgili çok sayıda beyit mevcuttur. Ayrıca bu mesnevi Münşeât'da da yer almaktadır. Şiirin hemen her beytinde "Levlâk, nûr, karanlık ve ışık, âlemin yaratılış sebebi, aşkı için yaratılma" gibi ifadelerle nûr-ı Muhammedî vurgusu yapılmaktadır. Mesnevideki konuyla ilgili beyitlerden birkaçı şöyledir:

*O sevâd-ı şeb içre buldı vücûd
Levh-i hilkatde ma'nî-i maksûd (Mün. /s. 450) (D/M.1/7)*

*Oldı ol şeb fûrûg-güster-i hâk
Sırr-ı mestûr-ı ma'nî-i "Levlâk" (Mün. /s. 450) (D/M.1/8)*

*Anun olındı 'aşkına bünyâd
Raahmet-âbâd-ı 'âlem-i icâd (Mün. /s. 452) (D/M.1/29)*

Dîvan'da yer alan konuyla ilgili beyitlerin olduğu bir diğer şiir yedinci mesnevidir. Musâhip Mustafa Paşa' ya sunduğu bu mesnevinin bir bölümü na'ttır. Na'tta, nûr-ı Muhammedî ile ilgili "mazhar-ı hubb-ı İzzid, mahrem-i hazret-i Hudâ, mühr-i hoş-nakş-ı nâme-i hilkat, sadr-ârâ-yı hâne-i Levlâk" gibi ifadeler kullanılmıştır. Beyitlerden bazıları şunlardır:

*Mahrem-i hazret-i Hudâ-yı ta'âl
Mazhar-ı hubb-ı İzzid-i müte'âl (D/M.7/36)*

*Âhirîn 'asr ü evvelîn fîtrat
Mühr-i hoş-nakş-ı nâme-i hilkat (D/M.7/37)
Zât-ı pâki vücûda virâdi nûr
Ademi itdi sâyesi ma'mûr (D/M.7/49)*

Nâbî'nin şiirlerinde, nûr-ı Muhammedî ile ilgili çok fazla örneğ rastlanmaktadır. Nur, ışık, zulmet, yaratılış sebebi, güneş, ay, yıldız, varlık ve yokluk, yüksek mertebe, cevher, varlığın manası, ilk akıl, tecelliyât, levlâk, şâh-ı rûsûl gibi ifadeler beyitlerde sıklıkla kullanılmıştır:

*İllet-i hilkat-i hâk ü eflâk
Mîhr-i gülçihre sipîhr-i levlâk (SN./2)*

2.2. Risâleti

Hiz. Peygamber, risaletle görevlendirildiğinde insanları inandırmada ciddi sıkıntılar yaşamıştır. Ancak sessiz âlem O'nun peygamberliğine daima şahitlik etmektedir:

*Nâbit ü câmidün engüş-i şehâdetleridür
Bâgda serv-i ser-efrâz u menârât-ı bilâd (D/K.2/62)*

Nâbî, Hiz. Peygamber'in en yüce peygamber olduğunu şu beyitlerde ifade etmektedir:

*Oldu ol sahnında ol şebün ber-pâ
Bârgâh-ı risâlet-i 'uzmâ (D/M.1/12)*

2.2.1. Vahiy Alması/Cebrâil'le İrtibât

Vahyin gelişinden vefâtına kadar süren zaman zarfında gece-gündüz irtibatlı olduğu en yakın dostu, Allah'ın vahiy elçisi Cebrâil meleğidir.

*Efsûs 'ömr-i telh-mezâkân-ı 'âleme
Cibrîl iken nevâle-keş-i h'ân-ı enbiyâ (D/G.1/6)*

*Pey-rev ol cümle peyâmbere Cibrîl gibi
İhtisâs itme fakat birine İncil gibi (D/G.848/1)*

*Fahr-ı cihânun olmag ile râz-dânları
Sohbet-şînâs-ı Rûhu'l-emîndür çehâr yâr (D/K.4/19)*

2.2.2. Tebliği

Nâbî Hz. Peygamber'in tebliği ile ilgili, Cahiliye toplumunu yola getirmesi, rehberliği, putları ortadan kaldırması, Tevhid inancını yerleştirmesi gibi hususlara şu beyitlerde yer verir:

*Virân-kün-i dûdmân-ı evhâm
Rîzende-i âb-ı rûy-ı esnâm (HA. /114)*

*Kâvende-i çeşme-sâr-ı rahmet
Şüyende-i çirk-i câhiliyyet (HA. /103)*

*Şem 'i zulumât-sûz-ı haflet
Hâdî-i girîve-i dalâlet (HA. /106)*

2.2.3. Ahir Zaman Peygamberi/ Hâtemü'l-Enbiyâ/ Sultânü'l-Enbiyâ

Epitet konusunda da değinilecek bu konuyla ilgili Hz. Peygamber'in nübüvvetinin vurgulandığı şu beyitler sıralanabilir:

*Enbiyâ fırkasının sultânı
Evliyâ zümresinin cânânı (SN. /31/5)*

*Ser-halka-i enbiyâ-yı mürsel
Hâdî-i sübül Nebîyy-i ekmele (HA. /92)*

*Olmakla sahnî hâbgeh-i hâtemü'r-rusul
Fass-ı nîgîn-i ravza-i cennet Medîne'dür (D/G.101/3)*

*İns ü melek akarsa n'ola rûy-mâline
Devlet-serây-ı şâh-ı risâlet Medîne'dür (D/G.101/4)*

*Mekkî-i Yesrib-mekân u seyyid-i âhir zemân
Mahrem-i sırr-ı nihân u hâdî-i râh-ı hüdâ
Hem-nefes-i râh-ı kuds dürr-i halevât-ı hafî
Hem-sefer-i Cibrîl berr-i derecât-ı ulâ (ZSN/s. 340)*

*Ekmelu'l-halk İmâmu'l-Harameyn
Eşref'un-nâs Resûlu's-Sekaleyn (SN/ 1)*

2.2.4. Mucizeleri

Mucizeler, peygamberliğin delillerinden sayılmaktadır. Hz. Peygamber’in en büyük mucizesi hiç şüphesiz, kapsamı, ifade gücü ve mana derinliği gibi hususiyetlerden ötürü, Kur’an-ı Kerim’dir. Bununla birlikte rivayetlerde çok sayıda mucizenin gerçekleştiği belirtilir. Nâbî’ye göre; “Hz. Peygamber’in peygamberliğini tasdik ve üstünlüğünü idrak etmek için mucizeye ihtiyaç yoktur. O’nu methetmek için mucizelerini anlatanlar, yücelik dairesinin dışından dolaşırlar. Hakikate aşına olanlar, O’nun itibarının mucizelerden daha üstün olduğunu bilirler, mucizelerinden söz etmezler.”(Yeniterzi, 2014, s. 135; Dirioz, 1994, s. 515)

*Zâhirinden tolaşur dâ’ire-i rif’atinün
Medhde mu’cizenün vasfın idenler ta’dâd (D/ K.2/107)*

*Câhun a’lâ idüğün mu’cizeden bilmekle
Âşinâyân-ı hakâyık añı itmez îrâd (D/ K.2/108)*

Her ne kadar bu şekilde düşünse de, Nâbî yine de şiirlerinde Hz. Peygamber’in mucizeleriyle ilgili beyitlere yer vermiştir. Bunlar alt başlıklar hâlinde şöyle sıralanabilir:

2.2.4.1. Cansız Varlıkların, Bitkilerin Konuşması

Rivayete göre; taş ve ağaç Hz. Peygamber’e salât getirirdi. Ağaçlar çağrıldığında yanına gelir, elindeki çakıl taşları tespih ederdi. (Köycü, 2014, s. 74-76)

*Bende de cür’et-i medhün o memerdendür kim
Geldi nutk itdi huzûrunda nebâtât u cemâd (D/K.2/160)*

*Ümmi-i luhat-şinâs ahcâr
Nâ-hânde-i sühan-resâ- eşcâr (HA. /159)*

*İkbâli virür dırahta reftâr
Ishâsî virür cemâda güftâr (HA. /160)*

2.2.4.2. Ayın Yarılması

Rivayetlere göre Hz. Peygamber, Minâ’da iken Mekkeli müşriklerin mucize istekleri üzerine, bir işaretini ile ay yarılmış, yarısı bir dağın üzerine yarısı da diğer bir dağın üzerine ayrılmış, sonra tekrar birleşmişlerdir (Bulut, 2015, s. 20). Bu olaya, ayın yarılması

anlamına gelen "inşikâku'l-kamer" ya da "şakku'l-kamer" olayı denmektedir. Konuyla ilgili beyitler şunlardır:

*Dest-i i'câzı olup sine-şikâfende-i meh
Eyledi vâkı'a-i Bedr'de icrâ-yı cihâd (D/K.2/67)*

*Engüştü idüp dü-nime mâhı
Sîmîn-teber itdi peyk-i râhı (HA. /148)*

*Parmagın göstericek ol meh-i hâk
Mâh-ı çerh itdi girîbânını çâk (SN. /20)*

2.2.4.3. Gölgesinin Olmaması

Nûr-ı Muhammedî anlayışının bir yansıması olarak Hiz. Peygamber'in gölgesinin olmadığına inanılmaktadır. Şebusterî'ye göre, "Her an, güneşten bir gölgedir zuhur etmiş, dinin derece derece yücelmesi için merdivenlik vazifesini görmüştür. Muhammed (s.a.) zamanı, güneşin en yücede bulunduğu zamandı. Bundan dolayı peygamberin gölgesi yoktu; o her türlü gölgeden, her çeşit karanlıktan arınmıştı. Güneşin en yüce noktada olduğu zaman, yere dikilen şeyin ne önde gölgesi olur, ne artta, ne sağda, ne de solda! Onun hiçbir karanlık gölgesi yoktu."(Döner, 2007, s. 29)

*Komadı gayret-i hubb-i Vehhâb
Kî ala sâyesin âgûşa tûrâb (SN. /19)*

*Libâs-ı sâyeden oldun bürehne-cism itdün
O denlü terk-i sivâ yâ Muhammed-i 'Arabî (D./K.3/12)*

*Büved be-mertebe-i dil-pezîr zîynet-i û
Kî ger vücûd reved sâye n'âyed ez-dembâl (TH. /s. 194)²¹*

2.2.4.4. Parmaklarından Su Akması

Suyun bulunmadığı durumlarda Hiz. Peygamber'in parmaklarından su aktığına dair çok sayıda hadis nakledilmiştir.²² Bunlardan en meşhuru şöyledir: "Enes b. Malik (r.a.) der ki: Bir gün ikindi namazı yaklaşmıştı, insanlar abdest almak için su arıyorlar, bulamıyorlardı. O sırada Resûlullah'a bir kaptan su getirdiler. Hiz. Peygamber elini kabın içine koydu, sonra ashâbına o kaptan abdest

²¹ O sevgilinin ne kıymetli bir makamı var ki yürürken ardına gölge takılmadı.

²² Buhari, Vudû, 4/32; Müslim, Fedâil, 43/5.

almalarını emretti. Enes der ki: Suyu görüyordum, Resûlü Ekrem'in parmaklarının arasından kaynıyordu. Bütün insanlar ondan abdest aldılar."²³

Nâbî, bu mucizeyi eserlerine şöyle yansıtır:

*Yolunu kaybetmiş yüz susamış su aramak için avuçlarını
dolaştırdı. Parmaklarının arasından çeşme gibi sular aktı. (ZSN/s.
249)*

*İ'câz ile itdi halka sırâb
Engüştləri misâl-i mîzâb (HA./146)*

2.2.4.5. Hurma Ağacının Secde Etmesi/ Kütüğün Ağlaması

Bir rivayette Hz. Ali, babası Ebu Talib'e Şam'da konakladıkları esnada yanına gelen rahibin Hz. Peygamber'in peygamberliğini tasdik eden şu sözleri söylediğini nakleder: "Ben onun sıfat ve evsafını bize indirilen kitapta bulmuşum! Nitekim siz yaklaştığınız zaman, O'na secde etmedik ne taş, ne ağaç kaldı, hepsi de secde ettiler. Bu cansız şeyler ancak bir peygambere secde ederler."²⁴ Diğer bir rivayete göre, hicretin sekizinci senesinde sırtını hurma kütüğüne dayayarak hutbe okuyan Hz. Peygamber için, ashabın teklifi veya Hz. Peygamber'in bizzat kendi talebiyle, Mescid-i Nebî'ye bir minber yapılmıştır. Mescitte bulunanlar, hurma kütüğünün minber yapıldıktan sonra ağladığına şahit olmuşlardır.(Önal, 2020, s. 418)

Hız. Peygamber'e secde eden ağacın hurma ağacı olduğu bilgisine rastlanmamıştır. Her iki rivayette de ağaç unsuru Hız. Peygamber'î yüceltmektedir. Nâbî bu yüceltmeye atıfta bulunarak, diğer ağaçlara kıyasla hurma ağacının önemini şöyle söyler:

*Pâyüine düşdi 'ulüvv-i nesebinden hurmâ
Kande şâyestedür ol devlete serv ü şimşâd (D/K.2/119)*

*Ol lezzet-i secdedür ki hâlâ
Başkaldıramaz dü-nahl-i hurmâ (HA. 161)*

2.2.4.6. Reddü'ş-şems

Esmâ binti Umeys'e isnad edilen ve İslam âlimleri tarafından üzerinde tartışılan bir rivayete göre; Hayber'de Hız. Peygamber öğle namazı sonrası Hız. Ali'yi bir yere gönderir. Ardından vakit girince kendisi ikinci namazını eda eder. Hız. Ali geldikten sonra başını Hız.

²³ Muvatta, 2/32.

²⁴ Kütüb-i Sitte, Hadis no: 5521.

Ali'nin dizine koyup uyur. Güneş batmaya yakın uyanan Hz. Peygamber Hz. Ali'nin namazını kılamadığını öğrenince yaptığı fedakârlığa binaen güneşin geri gelmesi için Allah'a dua eder. Allah, Peygamber'in duasını kabul eder. Güneş gelir, Hz. Ali namazını kılar ve ardından güneş batar (Demir, 2020, s. 68). Zeyl-i Siyer-i Nebevî'de Reddü'ş-şems başlığıyla ele aldığı bölümde Nâbî şu şiire yer vermiştir:

*(O) eğer güneşin batudan doğmasını fermân etseydi
Gölge gibi ona tabi olmaktan başka çaresi olmazdı. (ZSN/s. 354)*

2.2.4.7. Zehirli Et Hadisesi

Rivayete göre: “Yahudi bir kadın Hz. Peygamber'e (s.a.v.) Hayber'de, kızarmış bir koyun hediye etti. Hz. Peygamber “Bu nedir?” diye sorduğunda kadın, Hz. Peygamber sadaka malından yemediği için “Sadakadır.” demekten kaçındı ve “Hediyedir.” dedi. Sonra Hz. Peygamber ve ashâbı o etten yediler. Derken Hz. Peygamber “Durun!” dedi ve kadına “Bu koyunu zehirledin mi?” diye sordu. Kadın “Sana kim haber verdi?” dediğinde Hz. Peygamber elindeki incik kemiğini göstererek “Bu kemik.” dedi.”(Çelikan, 2020, s. 404) Nâbî, eseri Zeyl-i Siyer-i Nebevî'de bu olaydan bahsettiği bölümde şu beyitlere yer vermektedir:

*Tiše-i himmetle genci alanlar aldı
Mârveş kalmadasız siz dahi piçânlıkla (ZSN/s. 351)*

*Çarh-gerdân-ı mefâsid rismân-tâb-ı hiyel
Hâne-zâd-ı sâhiriyyet pîrehan-düz-ı fûsun (ZSN/s. 341)*

2.2.4.8. İsrâ ve Mi'râc Mucizesi

Nâbî'nin “Mi'râciyye-i Hazret-i Sâhib-i Tâc-ı Levlâk ve Mâ-Sadâkı Mantûk-ı Mâ-Halakati'l-Eflâk” başlıklı mi'râciyyesi, Hayrâbâd adlı eserinde na'ttan sonra yer almaktadır. Eserde “Makâle-i Mi'râciyye” başlığıyla verilen bu bölüm 195. beyitten “Hâtîme-i Mi'râciyye” bölümü de dâhil 462. beyte kadardır. Mi'râciyyede Hz. Peygamber'in o gece yaşadığı olağanüstü olaylar aşama aşama verilmektedir. Dîvan, Hayriyye ve Hayrâbâd'da İsrâ ve Mi'râc hadisesi ile ilgili çok fazla beyit yer almaktadır. Bunlardan birkaçı şöyledir:

*Kimlerin gûşına lâıyk yine senden gayrı
Şeb-i mi'râcdaki cevher-i esrâr-ı müfâd (D/K.2/97)*

*Sendedür mecma'-ı kavseyn-i Vücûb u İmkân
Sensin ey nûr-ı ezel vâsıta-i Rabb u İbâd (D./K.2/93)*

*Câhun ol vakt bülehd oldu ki senden gayrı
Yogidi kimse edâ itmege resm-i tebrîk (D./K.2/93)*

*Oldı hem-kadr-i leyle-i İsrâ
Leyle-i mevlîd-i habîb-i Hudâ (D./M.1/1)*

*Şem'-i meclis-fürûz-ı "Mâ evha"
Şeb-çerâğ-ı serîr-i "Ev edna" (D./M.1/46)*

*Hatm-i gencîne-i sırr-ı kevneyn
Ser-behem-dâde-i "Kâ'be kavseyn" (H. 47)*

*Sâhib-i mertebe-i "ev ednâ"
Ârif-i mes'ele-i "mâ evhâ" (H.48)*

*Oldı şeh-i dîn şâh-ı ekmele
Tugrâ-yı sutûr-ı saff-ı Mürsel (HA/333)*

*Ya'nî olup enbiyâ cemâ'at
Fahr-i rusul eyledi imâmet (HA/334)*

*Geçdi arada niçe makâlât
Hep hâric-i vüs'ade makûlât (HA/420)*

*Ol sohbele nutk-ı hem-dem olmaz
Ol halvete kimse mahrem olmaz (HA/421)*

*Bir kimse degül o sırdan âgâh
Bir kendî bilür anı bir Allâh (HA/423)*

2.2.5. Hicreti

Hicri takvimin başlangıcı ve İslam'ın devlet hüviyetine bürünmesi yolundaki en büyük adım olan Hz. Peygamber'in hicretinin Nâbî'nin şiirine yansımaları şöyledir:

*Hâkinde itdi kesb-i terâvet nîhâl-i dîn
Cây-ı nemâ-yı nahl-i hidâyet Medîne'dür (G.101/6)*

*Hadd-i kıyâma anda irişdi livâ-yı Hakk
Rif'atgeh-i ezân u ikâmet Medîne'dür (G.101/7)*

*Hicretinden berü gözden döküp eşk-i zemzem
Ka'beye oldu siyeh-câme-i mâtem mu'tâd (K.2/80)*

*Dil-beste-i mücâverete sad hezâr reşk
Mahbûb-ı Hakk'a hâne-i hicret Medînedür (G.101/8)*

2.2.6. Şefaati

Nâbî'nin eserlerindeki Hz. Peygamber'i konu alan şiirlerde şefaatin ağırlıkta olduğu, şefaitle cömertlik, ihsan, lütuf ve bağış anlamındaki kelimelerin birlikte kullanıldığı, şiirlerinde münâcât kısımlarında en çok şefaate dilediği görülmüştür. Nâbî, şiir diliyle günahını, âcizliğini ve çaresizliğini ısrarla dile getirir. Hz. Peygamber'den ahirette el uzatmasını ve sancağının altına almasını, Ka'b b. Zuheyr'i bile kasidesi vesilesiyle affettiğini, kendisinin affedilmeyi daha çok hak ettiğini söylemektedir. Ümitsizlik içindeyken kendisine şefaate edeceği aklına gelip feryadının dindiğini, ümmetinden olma lütfuna Allah'ın erİştirdiğini, yardım ederse güneşin korusu üzüme çevirdiği gibi günahlarının iyiliğe dönüşeceğini ve buna benzer şefaate alakalı duygularını şiirlerinde ifade etmektedir. Nâbî'nin şefaate dilediği beyitlerden bazıları şunlardır:

*Sen tururken amelinden ider ümmid-i necât
Kirm-i şeb-tâba bakar mühr tururken 'ubbâd (D/K.2/114)*

*Vâkı'â dergeh-i sultân-ı şefâ'at var iken
Görinür nâle vü feryâd münâfi-i sedâd (D/K.2/140)*

*Şâh-ı Levlâk gibi hısn-ı hasinüm var iken
Ne bu süziş bu güdâziş bu âh u feryâdım (D/K.2/141)*

*Zâyir-i kabrine hod va'd-i şefâ'at ma'lûm
Nice kâbil ki beni ide cehennem ikâd (D/K.2/145)*

*Eyâ Habîb-i Hudâ yâ Muhammed-i Arabî
Şefî'-i rûz-ı cezâ yâ Muhammed-i Arabî (D/K.3/1)*

*Sükkân-ı heft kişver-i İslam'a Nâbiyâ
Ümmidgâh-ı behş-ı şefâ'at Medînedür (D/G.101/9)*

*Günehkârüm sefihkârüm siyehkârüm tebehkârüm
Beni redd itme ferdâ-yı krîyâmet yâ Resûla'llâh (D/G. 659/3)*

*Dîvân-ı şefâ'atde eyâ hazret-i ulyâ
Kıl Nâbî kulun bir dem-i cân (D/Mt/1)*

*Redd itme der-i 'inâyetiinden
Mahrûm koma şefâ'atünden (H.A/187)*

2.2.7. Âlemlere Rahmet Olması

Kur'ân-ı Kerim'de, Enbiyâ Sûresi, 107. ayette “Biz seni ancak âlemlere rahmet olarak gönderdik” diye buyrulmaktadır. Rahmet peygamberi olan Hz. Peygamber, güç eline geçtiği anda bile düşmanlarını hayrete düşürecek kadar merhametli olmaya özen göstermiş, canlı veya cansız hiçbir varlığı incitmemiştir. Onun bu yüce vasfını Nâbî şöyle ifade etmektedir:

*Dâver-i mülket-i şefâ'atsin
Âleme rahmet u hidâyetsin (D/M.7/52)*

*Rahmet-i 'âlemiyân nakş-ı nigîn-i câhun
Şân-ı fazlun dahı neyle olunur istîşhâd (D/K.2/95)*

*Rahmet-i 'âlemiyân rûh-ı cihân
Merkez-i dâ'ire-i kevn ü mekân (H. / 55)*

2.2.8. İki Cihan Serveri

H. Peygamber hem bu dünyada hem de ahirette hükümünü sürdürecektir bir elçidir. Onun şefaati yetkisi diğer peygamberlere verilmemiştir. Dolayısıyla iki âlemin de efendisidir. Kendisine inananlar, dünya ve ahiret hayatlarını güzelleştirirler, ya da bunun için çaba sarf ederler. Nâbî'nin bu duygularla şu beyitleri kaleme almıştır:

*Hoşâ sa'âdet ü devlet zihî huzûr u safâ
Ki seyyid-i dü-cihân eyleye bu gâne du'â (ZSN/s.129)(D./ 1235)*

*Ey seyyid-i dâdmân-ı âdem
Ey sadr-nişîn-i her dü-'âlem (HA. /162)*

2.2.9. İlmî Yönü

H. Peygamber ilim görmeyi, ilimle meşgul olmayı daima teşvik etmiş, ilim öğrenmenin ibadet olduğunu vurgulamıştır. Küçük yaşlarda okuma yazması yokken, vahyin cömertliğiyle ilim sahibi olmuş, kimsenin erişemeyeceği nice bilgiye doğrudan erişme lütfuna mazhar olmuştur. Nâbî, Peygamberimizin bu durumunu şöyle ifade eder:

O, bir hocanın önünde diz çökmese ne çıkar, Medrese-i Kübrâ'da, hakikati Allah'ın huzurunda diz çöküp öğrendi:

*Oldı zânû-zede-i Medrese-i Mâ-evhâ
Olmadıysa n'ola zânû-zen-i pîş-i üstâd (D/K.2/41)*

Aynı anlamdaki bir başka beyitte der ki:

*İlm-i resmîyi tenezül mi ider tahsile
Kisbe mevkûf degüldür şeref-i mâder-zâd (D/K.2/43)*

O, varlığın esrarını öğrendiğinde, daha harfler heceye dönüşmemişti:

*Ana ma'lûm idi esrâr-ı Kitâb-ı melekût
Gelmedin levh-i hecâ'ya kelimât-ı Eb u Câd (D/K.2/35)*

Nûr-ı Muhammedî görüşünü benimseyen Nâbî, Hz. Peygamber'in ilminin varlık âlemi yokken mevcut olduğunu, Hz. Âdem'e isimleri O'nun öğrettiğini şu beyitlerle ifade ediyor:

*Ana ma'nâsını keşf eyledi Levh-i kudret
Eyleyen Âdem'i esmâ ile ancak irşâd (D/K.2/42)*

Hz. Peygamber'in ilme teşvik eden sözü ve duası şu beyitlerde zikrediliyor:

*Dahî emr eyledi ol sâhib-i 'ilm
"Mehdden lahde dek ol tâlib-i 'ilm" (H./285)*

*İlm için oldı şeh-i hitta-i nûr
"Rabbî zidnî" talebiyle me'mûr (H./286)*

2.2.10. Hadisleri/ Sözü'nün Tesiri

Nâbî'nin Hz. Peygamber'in sözü'nün gücünden ve bazı hadislerinden bahseden şiirleri şunlardır:

*Kışrını magz-ı ehâdisinün itmiş çîde
Kangî fâzûlda hüveydâ ise tab'-ı nakkâd (D/K.2/50)*

*Firâz-ı minber-i 'izzetde zîkr-i nâmundur
Vazîfe-i hutebâ yâ Muhammed-i 'Arabî (D/K.3/23)*

*Didi Müslim odur ol server-i dîn
Halk ola dest ü dehânından emîn (H./642)*

Dahî emr eyledi ol sâhib-i ‘ilm
“Mehdden lahde dek ol tâlib-i ‘ilm” (H./285)
Bî-müdârâ olamazsın râhat
Fahr-i âlem didi “Re’s-i hikmet” (H./592)

Didi Sultân-ı rûsûl Fahr-i dehûr
Bir dehenden ki ide kizb zuhûr (H./843)

Diye bir tâîfeye fahr-i cihân
“Ah şevkan li-likâ’il-ihvân” (H./906)

2.2.10.1. Tercüme-i Hadîs-i Erbaîn’deki Hadisler

Nâbî’nin Kırk Hadis Tercümesi, Molla Câmi’nin Farsça yazdığı Çihl Hadîs Tercümesi için seçtiği hadisleri içermektedir. Eser, 42 kıtadan müteşekkildir, manzum bir eserdir.²⁵ Nâbî, eserin mukaddimesinin sonundaki şu kıtayla, Hz. Peygamber’in hadislerini şerh etme cüretini kendinde görmediğini, ancak birçok kimsenin bu yolda kalemlerinin alnını yere sürüp şerh yazmalarından cesaret bularak böyle bir eseri kaleme aldığı belirtmiştir:

Gerçi haddüm degül benüm Nâbî
Şerh-i âsâr-ı Seyyid-i âlem
Lik benden mukaddem olmuşlar
Niceler dahî cebhe-sây-i kalem

Bu bölüme kadar, Nâbî’nin eserlerinde yer alan şiirlerden Hz. Peygamber’in vasıflarıyla ilgili olanlar, konularına göre tasnif edilerek ilgili başlık altında değerlendirilmeye çalışıldı. Nâbî’nin mısralarında geçen, okunduğunda Hz. Peygamber’i akla getiren isim ve tamlamalar, “Esmâ-i Nebî ya da Epitet” başlığı altında ele alınacaktır.

ESMÂ-İ NEBÎ YA DA EPİTET

1. Esmâ-i Nebî Kavramı

“Sözlükte, ism kelimesi “varlıklara verilen ad”, müsemmâ “adlandırılan varlık”, tesmiye de “adlandırma” demektir. İsim bir hakikate delâlet eden mutlak lafız, müsemmâ bu hakikatin kendisini oluşturan şey, tesmiye ise isim ile müsemmâ arasındaki irtibatı sağlayan manadır.”(Çelebi, 2000).

²⁵ Eser için bk. Bektaş, Ekrem *Serh-i Çihl Hadîs-i Nebî (Kırk Hadis Tercümesi)*, Şurkav Yayınları, Şanlıurfa 2018.

Varlığı, var olanı çağırarak için kullanılan bu kelimeler, bazen biricik; özel isimlendirmelerde ismin sahibinin nitelikleriyle eşsiz ve benzersiz olabiliyor.“İsim ve müsemmâ arasındaki bu sıkı bağlantı, isimlerin insan yaşamı üzerindeki tesirini bir kat daha artırmıştır. Bu sıkı bağlantının neticesi olarak, insanın isimler üzerindeki fikrî çalışmaları özellikle Allah'ın güzel isimleri olan Esmâ'ül-Hüsna ve Hz. Peygamber'in isimleri olan Esmâ-i Nebî üzerinde yoğunlaşmıştır” (Belenkuyu, 2015).

Hz. Peygamber'in bir hadisi, şairleri esma-i Nebî konusunda yazmaya teşvik etmiştir. Bu hadiste; Hz. Peygamber'in isim ve sıfatlarını yazan, okuyan ve asan kimsenin evine bela, hastalık, dert, illet, göz değmesi, haset, büyü, yangın ve yıkıntı gibi şeylerin yaklaşmayacağı gibi; ism-i şeriflerinin orada bulunduğu sürece ev halkına fakirlik, zehirlenmek, gam gibi sıkıntılarının da gelmeyeceği belirtilir (Yeniterzi, 1990, s. 87).

Sadece Hz. Peygamber'e ait olan isim ve sıfatlar, ilk kaynak olarak Kur'an ve hadislerden yola çıkılarak yazılmıştır. Örneğin; Tevbe Sûresi 128. âyette Allah'a ait iki isim Hz. Peygamber için de kullanılmıştır. Bunlardan biri *Raûf*, diğeri de *Rahîm*'dir. Yine Kur'an ve hadiste belirtildiği üzere “O mübârek insan, bir Yetim olarak dünyaya gelmesine rağmen Emîn olarak hayatını sürdürmüştür. Kırk yaşlarında iken hem Nebî, hem Rasûl olmuştur. Hayatı boyunca durmadan dinlenmeden çalıştığı ve ümmetine İslam'ı en güzel, en anlaşılır biçimde anlattığı için Fasîh olmuştur. Kolaylaştırıcı özelliğinden ve emirlerinden dolayı Müyessir, müjdeleyici olduğu için Mübeşşir ismini almıştır. İslam'ı sevdirmiş Muhib olmuş, devletini kurup yönettiği, gazveleri sevk ve idare ettiği için İmâm ve Muktedâ olmuştur” (Yılmaz, 2004, s. 160). Daha burada sayılamayacak nice isim ve sıfatları vardır. O'nun evsafını nitelendiren her söz öbeği sadece O'na özel olmalıdır. Zira O, insan-ı kâmil, üsve-i hasene, akl-ı evvel, cevherdir.

Emine Yeniterzi, Hz. Peygamber'in esmâsını şu tasnif içinde değerlendirmektedir:

1. Kur'an-ı Kerim'deki İsimleri
2. Diğer Kütap ve Sayfalarındaki İsimleri
3. Hadislerde Belirtilen İsimleri
4. Esmâ-i Hüsnâ ile Ortak Olan İsimleri
5. Hz. Peygamber'in Diğer Peygamber ve Din Büyükleriyle Ortak Olan İsimleri
6. Yalnızca Hz. Peygamber İçin Kullanılan Tâbirler
7. Hz. Peygamber'in Edebi Mâhiyetek İsimleri
8. Hz. Peygamber'in İsimleriyle İlgili Bütün Bu Tasniflerin Dışında: O'nun değişik zaman, mekân ve topluluklara göre aldığı adlar (Yeniterzi, 1990, s. 90-92).

Bu tasnife göre, Hz. Peygamber'in Kur'ân-ı Kerim'de, hadislerde, Esmâ-i Hüsnâ'da yer alan isimlerinden Nâbî'nin şiirlerinde geçenler şunlardır: Ahmed, Fâtih, Habîbu'llah, Hâdî, Hâmid, Hâtem, Hidâyet, Kerîm, Mahmûd, Muhammed, Mustafâ, Nebî, Nûr, Rahmet, Rasûl, Server, Sîrâc, Tâ Hâ, Veliyy, Yâ sîn, Ekrem.

2. Epitet Kavramının Esmâ-i Nebî Açısından Değerlendirilmesi

“Epitetler üzerinde yapılan çalışmaların hepsi manzum destanlar üzerinedir. Düz söz ile anlatılan veya düz yazı ile kayda geçmiş olan destanlardaki epitet üzerine yapılmış bir çalışma yoktur” (Başgöz, 1998, s. 23). Bu görüşten hareketle, epitetin ilk olarak şiire uygun görüldüğü yorumlanabilir. “Türkiye’de özellikle destanlar üzerine yapılan tahlili çalışmalarda “epitet” kavramını ilk defa gündeme getiren ve bu bağlamda Dede Korkut Kitabı’nda geçen epitetleri inceleyen kişi İlhan Başgöz olmuştur”(Bekki, 2012, s. 203).

Başgöz’e göre; epitetler yapısal olarak ikiye ayrılır:

1. Kısa ve isme doğrudan bağlı olan epitetler
2. Uzun söz kalıpları halinde epitetler
Ona göre, epitetlerde belirleyici unsurlar şunlardır:
 - 1) Renk,
 - 2) İnsan Özellikleri,
 - 3) Mıtsel Nitelikler,
 - 4) Fizik Özellikler
 - 5) Hayvan Adları
 - 6) Akrabalık İlişkileri
 - 7) Yaş
 - 8) Kabile Adı,
 - 9) Mal, Mülk ve Zenginlik,
 - 10) Mevki, Sosyal Statü
 - 11) Meslek,
 - 12) Saygınlık, Nüfuz,
 - 13) Giyim Kuşam,
 - 14) Adet, Gelenek,
 - 15) Dine Değinenler,
 - 16) Destan Eylemi, Yiğitlik Eylemi,
 - 17) Doğum Yeri.

“Yukarıda belirtilen 17 epitet kümesinden iki tanesi yani mitsel nitelikleri belirten epitetlerle, mal, mülk, zenginlik, belirten epitetler çıkarılırsa geriye kalanların hepsi Osmanlı adlarında bulunmaktadır. Bunlar, Tepedelenli Ali Paşa, Baltacı Mehmet Paşa, Nevşehirli İbrahim vs. gibi isimlerdir” (Başgöz, 1998, s. 32-33).

Türklerin ilk Müslümanlık zamanında peygamberlerin ve din ulularının adlarına epitetler bağlamaları toplum içindeki değerlerini ve

din bakımından önemlerini bu yolla belirttiklerini gösteriyor (Başgöz, 1998, s. 33).

Tasnife bakıldığında “dine değinenler” kısmına dört halife de dâhil edilebilir. Hz. Ebubekir'in epiteti “Siddik”, Hz. Ömer'in ki “Fârûk”, Hz. Ali'ninki “Haydar”, Hz. Osman'ın ki “Zinnûreyn” dir. Bu sıfatlar söylendiğinde İslâm tarihinde kimlerden bahsedildiği anlaşılmalıdır. Nâbî'nin dört halifenin epitetlerine yer verdiği beyitleri şunlardır:

*Cümleñün biri yâr-ı gâr-ı sadîk
Efdalü'n-nâs hazret-i Siddîk (D./M.7/60)*

*Siddîk-i Sadîk itdi tevîk
Şâyeste-i ibtidâ-i tasdîk (HA. /141)*

*Adlinden alınca behre Fârûk
Tiryâk-ı fütûha oldı Fârûk (HA. /142)
İlminden alınca mâye Hayder
Oldı müdün-i 'ulûmına der (HA. /144)*

*Günbed-i Osmân ki nümâyed zi-dûr
Z'in heme nûr demed zân dü nûr (TH./ s.340)²⁶*

“Yedinci yüzyıla kadar çıkan bazı kaynaklar, Türklerin tanrıları, Şaman ruhlarına, ilk Müslümanlık zamanında da peygamberlerin ve din ulularının adlarına epitetler bağladıklarını ve onların kişi olarak önemini, toplum içindeki değerlerini ve din bakımından önemlerini bu yolla belirttiklerini gösteriyor” (Başgöz, 1998, s. 33).

Bir ismin epitet olması için, sadece o kişiye has olması, söylendiğinde o kişiyi anımsatması gerekir. Hz. Peygamber gibi seçkin, nâdide bir insanın benzeri olmadığı göz önüne alınmalı, şiirlerde yer alan isim ve sıfatlarda sadece O'nu niteleyenler düşünülmelidir. Başgöz'e göre; “Açıkça gösteriyor ki, epitetin bir kahramanın adına sadece koşulması bile bir üstünlük ve değer işaretidir. Epitetler rastgele seçilmiyor” (Başgöz, 1998, s. 24).

Esmâ-i Nebî ve epitet bir arada düşünüldüğünde, her ikisinin birbirinin yerine kullanılabilirliği sözkonusudur. Manzum ya da mensur eserlerde geçen epiteti okuyan kişi kastedilenin Hz. Peygamber olduğunu rahatlıkla anlayabilir. Yaygın olarak kullanılan

²⁶ Hz. Osman'ın kabri uzaktan görünür. Kabirlerden bir nur fişkırdıktan ondan iki nur fişkırdı.

“İki Cihan Serveri, Rahmet Peygamberi, Sevgililer Sevgilisi, Allah'ın Sevgilisi, Âhir Zaman Peygamberi, Allah'ın Elçisi,” ya da Arapça olarak ifade edilen “Hayrî'l-Beşer, Fahr-ı Âlem, Sultanu'l-Enbiyâ, Âli Sultan, Resûlu's-Sekaleyn, İmâmü'l-Haremeyn, Şâh-ı Rûsul, Habîbullah” dendiğinde bunlardan kastedilenin Hz. Peygamber olduğu bilinir.

Makalenin esas kaynağı Nâbî'nin eserleri olması sebebiyle, bu konuya onun şiirlerinde yer alan Hz. Peygamber'î tavsif eden tamlamalar dâhil edilmiştir. Şiirlerde “Yetim, Gevher, Efzal, Habîb, Hâtem, Mahbûb, Seyyid, İmâm, Nûr, Eşref, Resûl” gibi isimler genellikle bir sıfatla birleşerek Hz. Peygamber'e ait epitetleri meydana getirmiştir. Tasniflerden yola çıkılarak Hz. Peygamber'e ait epitetler şöyle sıralanabilir:

2.1. Nâbî'nin Şiirlerinde Geçen Yalnızca Hz. Peygamber için Kullanılan / Kullanımı Yaygın Olan/ Kısa İsmle Bağlı Epitetler:

<i>Dürr-i yeîm</i>	<i>Mahbûb-ı Hudâ</i>	<i>Seyyid-ül-halk</i>
<i>Efzâlü'l-efâzıl</i>	<i>Matlab-ı âlem</i>	<i>Sultan-ı enbiyâ</i>
<i>Ekmeli'l-halk</i>	<i>Meh-i Hakk</i>	<i>Sultân-ı mürselin</i>
<i>Eşrefü'n-nâs</i>	<i>Mir'ât-i Hudâ</i>	<i>Sultân-ı şefâat</i>
<i>Fahr-ı cihân</i>	<i>Muhammed-i Arabî</i>	<i>Sutûde-i İllâhî</i>
<i>Gevher-i pâk</i>	<i>Müttêkâ-yı halâs</i>	<i>Şâfi'-i müzîbîn</i>
<i>Gevher-i yektâ</i>	<i>Nûr-ı ezel</i>	<i>Şâh-ı levlâk</i>
<i>Habîballah</i>	<i>Nûr-ı nazargâh-ı Hudâ</i>	<i>Şâh-ı risâlet</i>
<i>Habîb-i ekrem</i>	<i>Nûr-ı pişâni-i Âdem</i>	<i>Şâh-ı rûsul</i>
<i>Habîb-i Hudâ</i>	<i>Nûr-ı yek-tâ</i>	<i>Şefi'-i rûz-ı cezâ</i>
<i>Habîb-i Kibriyâ</i>	<i>Nûr-ı cevâd</i>	<i>Şefi'ü'l-arasât</i>
<i>Habîb-i Yezdân</i>	<i>Rahmet-i âlemiyân</i>	<i>Şem'-i bezm-i Hudâ</i>
<i>Habîb-i Lâ-yezâl</i>	<i>Rasûlallah</i>	<i>Şem'-i mi'râc</i>
<i>Hâtemü'l-enbiyâ</i>	<i>Rasûlu's-sekaleyn</i>	<i>Şem'-i murâd</i>
<i>Hayr-ı mahlûk</i>	<i>Resûl-i ekrem</i>	
<i>Hurşid-i Hudâ</i>	<i>Rûh-ı ezel</i>	
<i>İmâmü'l-Haremeyn</i>	<i>Sâhib-i dâd</i>	
<i>Ma'ni-i maksûd</i>	<i>Sâhib-i şer'</i>	
<i>Mahbûb-ı Hakk</i>	<i>Seyyidü'l-enbiyâ</i>	

2.2. Nâbî'nin Şiirlerinde Geçen Edebî Mahiyetteki / Uzun Söz Kalıpları Halindeki Epitetler:

Bu epitetlerin kullanımı genellikle şâirle sınırlı olup tamlamalarda kullanılan ifadeler, Hz. Peygamber'in risaletinden, nurundan, şefaatinden, mi'râcından, rahmetinden, asıl/cevher/öz/ evvel olduğundan, Allah'a kurbiyetinden yola çıkılarak oluşturulmuştur:

Âftâb-ı nübüvvet-i kübrâ
Ârife-bahş-ı emcâd
Asl-ı hayât-ı dâreyn
Asl-ı ihsân-ı ni'âm
Bâ'is-i hilkat-i benî âdem
Bâ'is-i nakş-ı icâd
Bâdî-i icâd-ı âlem
Bârgâh-ı risâlet uzmâ
Dâver-i kişver-i şefâ'at
Dâver-i taht-ı risâlet
Fâtiḥ-i dahme-i şefâ'at
Fâtiḥ-i dahme-i der-beste-i Gayb-ı Mutlak
Gevher-i bahr-i hured
Gurfe-trâz-ı 'arş-ı Rahmân
Güher-i kân-ı kerem
Gül-i sad bülbül-i gülzâr-ı Hudâ
Gül-i destâr-ı murâd
Hâdî-i esrâr-ı sübül
Hâzin-i genc-ı is'âd
Hâzin-i genc-ı rahmet-âbâd
Hazret-i Şâh-ı rusul
İllet-i hilkat-i hâk-ü eflâk
Ma'nî-i asl-ı âlem-i terkîb
Ma'nî-i sır-ı Kur'ân
Mahrem-i bârgeh-i sübhân
Mahrem-i sır-ı nihân-hâne-i nûr
Mahrem-i hazret-i Hudâ-yı ta'âl
Maksad-ı kârgeh-i Yezdânî
Maksad-ı kâr-hâne-i hestî
Maksad-ı kevn ü mekân
Matla'-ı zât-ı pâk-i hayr-ı enâm
Mazhar-ı hubb-ı İzid-i müte'âl
Maksad-ı kâr-hâne-i hestî
Maksad-ı kevn ü mekân
Matla'-ı zât-ı pâk-i hayr-ı enâm
Mazhar-ı hubb-ı İzid-i müte'âl
Mazhar-ı nûr-ı cemâl

Merdüm-i dâde-i cân
Merhem-i sine-i mecrâh u usât
Mest-i cân-i hitâb-ı "Erselnâk"
Mihir-i gülçihre sipih-ı levlâk
Nebîyy-i sâdku'l-va'd
Nedîm-i hâssü'l-hâss
Neyyir-i âsumân-ı rahmet
Nûr-ı pişâni-i Âdem
Pâdişeh-i mülk-i sedâd
Pâdişeh-i serîr-i levlâk
Rahmet-i kâr-hâne-i cûd
Rehber-i şâh-râh-ı fevz ü felâh
Sadr-ârâ-yı hâne-i levlâk
Sultân-ı serâ-perde-i levlâk
Sadr-nişîn-i her dü-'âlem
Sebeb-i âferiniş-i âlem
Server-i evlâd-ı Âdem
Seyyid-i dâdmân-ı âdem
Seyyid-i kâr-gâh-ı icâd
Sırr-ı mestûr-ı ma'nî-i "Levlâk"
Sürme-i dâde-i uşşâk-ı ilâh
Sürme-i nûr-bahş-ı çeşm-i enâm
Şâh-ı serîr-i mesned-i a'lâ
Şârk-ı çarh-ı Hudâ
Şeh-i hutta-i nâz
Şeh-i iklim-i kemâl
Şeh-i iklim-i reşâd
Şehin-şâh-ı enbiyâ-asker
Şeh-süvâr-ı hüner
Tabîb-i şifâ-bahş
Taht-nişîn-i 'izz ü şâdî
Vâsuta-i Rabb u ibâd
Veliyy ni'met-i din
Verd-i bihişt-ârâ-yı kurb
Zib-i sadr-ı bisât-ı âlem
Zinet-i efzây-ı gülşen

SONUÇ

Nâbî, yaşadığı yüzyılda şiirin insana yol göstermesi prensibini benimseyerek "hikmet" anlayışıyla dili kullanmadaki becerisini bir araya getirmiş, kendisinden sonraki yüzyıllara kıymetli eserler bırakmıştır. Bütün eserlerinde Hz. Peygamber'e olan sevgisini dile getiren şiirlere yer vermesi, onun edebiyatta Peygamber âşığı biri olarak tanınmasını sağlamıştır.

Bu makalede, Nâbî'nin Hz. Peygamber'e ithafen yazdığı şiirler incelenmiş, mısralarda geçen vasıflar şiirlerdeki manalarına bakılarak

tasnif edilmiştir. Şiirlerde ağırlıklı olarak işlenen konuların; *nûr-ı Muhammedî, şefaât, Ravza-i Mutahhara, mevlîd-i Nebî, İsrâ ve Miraç hadisesi* olduğu tespit edilmiştir. Şiirlerde Hz. Peygamber'in cömertliği ile şefaatinin birlikte zikredildiği görülmektedir. Yakın çevresi olarak, çocuklarından sadece Hz. Fâtıma ile İbrahim, eşlerinden sadece Hz. Hatice ve Hz. Âişe, torunlarından Zeyl'de sadece Hz. Hasan'dan bahsettiği tespit edilmiştir.

17. yüzyıldaki Peygamber tasavvuruna Nâbî'nin şiir penceresinden bakıldığında; 21. yüzyıl Peygamber tasavvurunda da yer alan, Hz. Peygamber'in gül kokması, gölgesinin olmaması, mucizeleri, Miraç Gecesi'nde yaşadıkları gibi çok sayıda benzerliğin olduğu görülmüştür. Şairin, Hz. Peygamber için "sıfât-ı fakr, halvet, terk-i sivâ, bürehne-cism" gibi tasavvufî ifadeler kullandığı, eşsiz tamlamalar kullanmaya özen gösterdiği tespit edilmiştir.

Son yıllarda özellikle destanlar üzerinde yapılan çalışmalarda adı sıkça duyulan epiteye, ilk kez Hz. Peygamber'in isim ve sıfatları yönüyle yaklaşmıştır. Kavramsal açıdan epitetin esmâ-i Nebî yerine kullanılabilirliği, her iki kavramın da varlığı biricik, eşsiz yönüyle tavsif ettiği örneklerle anlatılmaya çalışılmıştır. Hz. Peygamber'in isimleriyle kıyaslaması yapılarak, Nâbî'nin şiirlerinde geçen epitetler yapılarına uygun şekilde sınıflanarak listelenmiştir.

KAYNAKÇA

- Altunmeral, M. (2015). *Nâbî'nin zeyl-i siyer-i Veysî'si (inceleme-metin)*. Yayımlanmamış doktora tezi, Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Balıkesir.
- Başgöz, İ. (1998). Dede Korkut destanında epitetler. *Milli Folklor*, 37, 23-35.
- Bekki, S. (2012). Türkiye'de epitetler üzerine yapılan çalışmalar ve Köroğlu'nun bir şiirinin tahlili. *Milli Folklor*, 24(95), 202-214.
- Bektaş, E. (2007). Nâbî'nin şiirlerinde Hz. Muhammed sevgisi. *I Kutlu Doğum Sempozyumu Bildirileri: Hz. Peygamber ve İnsan Sevgisi*, Şanlıurfa.
- Bektaş, E. (2018). *Serh-i çihil hadîs-i Nebî (kırk hadis tercümesi)*. Şanlıurfa: Şurkav Yayınları.
- Belenkuyu, B. (2015). Edebiyatımızda esmâ-i Nebî-Peygamberimiz'in isimleri- ve esmâ-i Nebî metinleri. *Turkish Studies*, 167-196.
- Bilkan, A. F. (2011). *Nâbî divânı I-II*. Ankara: Akçağ Yayınları.

- Bulut, Z. (2015). Peygamberleri tasdik aracı olarak mucizeler. *AİBÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 1-31.
- Coşkun, M. (2002). *Manzum ve mensur Osmanlı Hac seyahatnameleri ve Nâbî'nin Tuhfetü'l-Harameyn'i*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Çelebi, İ. (2000). İsim ve müsemmâ. *TDV İslam Ansiklopedisi* (C.22, s. 548-551). <https://islamansiklopedisi.org.tr/isim-musemma>
Erişim tarihi: 14.04.2022.
- Çelikhhan, S. (2020). Hz. Peygamber'in Yahudi bir kadın tarafından zehirlenmesi hadisesi hakkındaki rivayetler ve Kur'ân dışı vahiyle ilgisi. *AİBÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 401-421.
- Demir, M. (2020). Şi'i apokaliptik bir rivayeti tarihlendirmek: hadis-tarih ilişkisi bağlamında Berâsâ Mescidi'ne dair bir rivayetin analizi. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 59-86.
- Dikmen, H. (2003). Hz. Peygamber'de hoşgörü ve insan sevgisi. *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 3(2).
- Diriöz, M. (1994). *Eserlerine göre Nâbî*. İstanbul: Fey Vakfı Yayınları.
- Döner, N. (2007). Tasavvuf kültüründe Hz. Peygamber tasavvuru. Yayınlanmamış doktora tezi, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa.
- Kandemir, M. Y. (2010). Şemâil. *TDV İslam Ansiklopedisi* (C.38, s. 497-500). (<https://islamansiklopedisi.org.tr/semail>, Erişim tarihi: 10.04.2022.
- Kaplan, M. (2010). *Klasik Türk şiirinde Hz. Muhammed*. İstanbul: Etkileşim Yayınları.
- Karakaş, M. (1996). *Şanlıurfa evliyâ ve âlimleri*. Şanlıurfa: Şanlıurfa Belediyesi Kültür Müdürlüğü Yayınları.
- Karakaş, M. (2013). *Tuhfetü'l-Harameyn: Harameyn armağanı*. İstanbul: Mostar Yayınları.
- Köycü, E. (2014). Hz. Peygamber'in mucizeleri. *B.Ü. İslâmî İlimler Fakültesi Dergisi*, 2, 65-88.
- Kurtoglu, M. (2018). Urfalı Nâbî (Rızvanoğlu, M. S., Ed.) (ss. 3-20). İstanbul: Şanlıurfa Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Yayınları.

- Levend, A. S. (1944). *Nâbî'nin Sûr-nâme'si*. İstanbul: İnkılap Kitabevi.
- Malik b. Enes (1994). *Muvatta* (Büyükcınar, A. M., Akyüz, V., Arpa, A., Puzmaz, D. ve Yücel, A., Çev.). İstanbul: Beyan Yayınları.
- Medinenin Son Emanetleri. http://www.topkapidernek.org/wp-content/uploads/medinenin_son_emanetleri_fahrettin_pasa.pdf
Erişim tarihi: 08.06.2022.
- Önal, R. (2020). Hz. Peygamber'in mucizelerinden hanînü'l-ciz' hadisesi (mahiyeti ve intikal şekli). *Ortaçağ Araştırmaları Dergisi, III(II)*, 16-423.
- Ördek, Ş. (2012). Nâbî'nin Farsça dîvânçesi, inceleme-Türkçeye çeviri-tenkitli metin. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Nevşehir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Nevşehir.
- Öztürk, M. (2015). Münşe'ât-ı Nâbî (inceleme-tenkitli metin) ve Münşe'ât-ı Nâbî'de XVII. yüzyıl yansımaları. Yayınlanmamış doktora tezi, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri.
- Öztürk, Nuran, (1997). Siyer türü ve Siyer-i Veysi (dürretü't-tâc fî sîreti sâhibi'l-mi'râc). Yayınlanmamış doktora tezi, Erciyes Üniversitesi, Kayseri.
- Öztürk, Z. (2018). Nâbî'nin Siyer-i Veysi Zeyli'nde yer alan manzum parçalar. *İslam Tarihi ve Medeniyetinde Şanlıurfa: Osmanlı-Belge ve Kaynaklarında Urfa III* içinde (ss. 88-96).
- Pala, İ. (2017). *Hayrî-nâme*. İstanbul: Kapı Yayınları.
- Sak, V. A. (2015). Nâbî'nin Hayriyye'sinde Hz. Peygamber. *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi, 4(2)*.
- Tuzcu, R. (2010). Hz. Peygamber'in teri ile ilgili rivayetlerin değerlendirilmesi. *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi 10(1)*, 161-193.
- Türkdoğan, M. G. ve Koç, H. (2014). *Nâbî Hayrâbâd*. Ankara: Akademisyen Kitabevi.
- Yeniterzi, E. (1990). Divan şiirinde Hz. Peygamber'in isim ve sıfatları - Esmâ-i Nebî. *TDV Kulu Doğum Haftası II: Dini Edebiyatın Dünyü Bugünü Paneli II (1-7 Ekim 1990) içinde* (ss. 87-100).
- Yeniterzi, E. (2006). Edebiyatımızda Hazret-i Peygamber'in isimleri ve harflere dair. *Yüzakı*, 14.

- Yeniterzi, E. (2014). Nâbî Divânı'ndaki ilk Nâ't-i Şerîf. *Vefatının 300. Yıldönümünde Şair Nâbî Sempozyumu Bildirileri* içinde (ss.119-143). Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Kültür Merkezi Yayını.
- Yılmaz, A. (2004). Türk edebiyatında Esmâ-i Nebevîyye-i Şerîfe'yi tadât geleneği ve Müstakimzâde'nin Mir'âtü's-Safâ isimli risalesi. *İstem*, 2(4), 159-172.
- Yiğit, A. S. (2018). *Nâbî divânı sözlüğü (bağlamli dizin ve işlevsel sözlük)*. Yayınlanmamış doktora tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Yüksel, H. (1997). *Gazavat-nâmeler ve Nâbî'nin Fetih-nâme-i Kamanîçe adlı eserinin metni*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.